

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Emilija Guštin

**Delovanje finančnega trga EU in ZDA v post kriznem obdobju z vidika
maloprodajnih finančnih storitev**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Emilija Guštin

Mentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

**Delovanje finančnega trga EU in ZDA v post kriznem obdobju z vidika
maloprodajnih finančnih storitev**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

IZJAVA O AVTORSTVU magistrskega dela

Podpisani/-a Emilija Guštin, z vpisno številko 21015050, sem avtor/-ica magistrskega dela z naslovom: Delovanje finančnega trga EU in ZDA v post kriznem obdobju z vidika maloprodajnih finančnih storitev.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo magistrsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Skl.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16)), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko magistrskega dela ter soglašam z objavo magistrskega dela v zbirki »Dela FDV«.

Delovanje finančnega trga EU in ZDA v post kriznem obdobju z vidika maloprodajnih finančnih storitev

Finančni sistem igra pomembno vlogo v delovanju vsakega razvitega tržnega gospodarstva in v življenju posameznika. Učinkovitost delovanja finančnega sistema je kritično pomembna takrat, ko je gospodarstvo soočeno s krizo, saj je od tega odvisno, kako se bodo odpravljali vzroki za nastanek in njene posledice. Večina ljudi doživlja finančne trge v vlogi uporabnikov maloprodajnih storitev oziroma produktov, kjer imajo običajno več težav z razumevanjem lastnosti produktov in storitev, kot na primer na blagovnih trgih. V zadnjih štiridesetih letih se je obseg dejavnosti na trgu maloprodajnih finančnih storitev močno povečeval tako v EU kot ZDA. EU se pri tem še vedno bori z razdrobljenostjo in čezmejno nepovezanostjo trga. Da kapital deloma lahko izkoristi finančno nekompetentnost uporabnikov finančnih storitev in da ima tudi vpliv na poslabšanje razmer na trgu, je pokazal razvoj dogodkov v ZDA v času krize. Ni torej nenavadno, da finančna pismenost, ob bralni in matematični pismenosti, postaja ena ključnih kompetenc v sodobni družbi, kateri pa Slovenija posveča manj pozornosti kot druge države članice EU in ZDA.

Če bodo morali biti posamezniki v prihodnosti bolj prožni in mobilni v delovnem življenju in če se bo od njih zahtevala večja aktivacija, odgovornost, preventivna miselnost in kompetentnost od najzgodnejših let pa vse do starosti, bodo potrebovali več in ne manj aktivne podpore, zaščite in usmerjanja socialne države tako pri delovanju na maloprodajnih finančnih trgih kot pri preoblikovanju miselnih vzorcev. Tudi aktivacija ima svoje meje. Prvič, finančno izobraževanje ne more odpraviti vseh vedenjskih odklonov, vsekakor pa ne na kratek rok. Drugič, finančni trgi bodo v svojih aktivnostih vedno imeli korak prednosti v razvoju inovacij. Reguliran trg finančnih storitev, varstvo potrošnikov in socialna zaščita so torej nujna za dobro delovanje finančnega trga EU in ZDA v prihodnosti.

Ključne besede: finančni trgi EU in ZDA, maloprodajne finančne storitve, finančna kompetentnost, finančno varstvo potrošnikov, vedenjska ekonomika.

Functioning of the financial market in the EU and the US in the post-crisis period in terms of retail financial services

The financial system plays a vital role in the functioning of every developed market economy and in the life of individual. The efficient functioning of the financial system is critically important when the economy is facing a crisis, since this depends on how the causes and consequences are addressed. Most people are experiencing financial markets as retail users of services or products, and usually have more troubles with understanding the features of products and services, in comparison with commodity markets. In the last forty years, the volume of activity on the retail financial services market increased significantly both in the EU and the US. While EU is still struggling with the fragmentation of the market and the absence of crossborder links. The developments in the US during the crisis has shown that capital can partly benefit from the lack of financial competence of users of financial services and it also has an impact on the deteriorating situation in the market. It is therefore not surprising that financial literacy together with the reading and mathematical literacy, is becoming one of the key competencies in modern society, but where Slovenia devotes less attention than other EU countries and the US.

If the individuals will have to be more flexible and mobile in their future working life and if greater activation, responsibility, preventive mindset and competency is required from the earliest years through to old age, they will need more and not less active support, protection and guidance of the welfare state both in the participation in the retail financial markets, and in the transformation of mind patterns. Even activation has its limits. Firstly, financial education can not solve all the behavioral deviations, but certainly not in the short term. Secondly, financial markets will always have advantage in developing innovation. Regulated market for financial services, consumer protection and social protection are therefore essential for the good functioning of the financial market in the EU and the US in the future.

Keywords: financial markets in the EU and the US, retail financial services, financial competence, financial consumer protection, behavioral economics.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	9
1.1	Namen in cilj.....	14
1.2	Hipoteze	15
1.3	Struktura in metodologija	15
2	IZHOD IZ FINANČNE KRIZE V EU IN ZDA	17
3	TRG MALOPRODAJNIH FINANČNIH STORITEV V EU IN ZDA.....	23
3.1	Neustavljiva rast finančnega sektorja in pok balona	23
3.2	Trg maloprodajnih finančnih storitev.....	27
3.3	Ponudba maloprodajnih finančnih storitev in produktov	29
3.3.1	Proces trženja in prodaje finančnih produktov in storitev	32
3.4	Povpraševanje na trgu maloprodajnih finančnih storitev	33
3.4.1	Dostopnost finančnih produktov in storitev za vse	34
3.4.2	Poštene in pregledne finančne storitve	35
4	FINANČNA NEKOMPETENTNOST	36
4.1	Vloga države in regulatorjev pri dvigovanju finančnih kompetenc	39
4.2	Vloga nevladnih subjektov pri dvigovanju finančnih kompetenc	40
4.3	Tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti.....	41
4.3.1	Tveganja za posameznika.....	41
4.3.2	Tveganje za gospodarstvo	46
4.3.3	Pritisk na sistem socialnega varstva in socialne ter družbene posledice spremenjenih socialnih politik – primer Slovenije	50
4.4	Izsledki vedenjske ekonomije	55
4.4.1	Značilni vedenjski odkloni.....	57
4.5	Politike finančnega varstva potrošnikov v EU in ZDA po finančni krizi	59
4.6	Analiza izvajanja Nacionalnega programa finančnega izobraževanja v Sloveniji	63
4.6.1	Uresničevanje ciljev in medresorsko sodelovanje	70

4.6.2	Aktivnosti drugih deležnikov	75
4.6.3	Učinkovitost izvajanja programa finančnega izobraževanja	77
5	SKLEP	80
6	LITERATURA	82

KAZALO SLIK IN TABEL

Slika 2.1: Zaposleni v finančnem sektorju EU so skoncentrirani v zgornjem delu plačne distribucije	22
Slika 3.1: Prispevek finančnega sektorja k letni rasti BDP v %	23
Slika 3.2: Prispevek kreditnega posredništva k letni rasti BDP v %	24
Slika 3.3: Prispevek kapitalizacije delniškega trga k letni rasti BDP v %	25
Slika 3.4: Ovire za čezmejno opravljanje storitev in integracijo trga	28
Slika 4.3: Prikaz vzrokov finančne izključenosti posameznika	44
Slika 4.4: Posledice finančne nekompetentnosti	48
Slika 4.5: Razpad zaupanja podjetij in potrošnikov v ZDA	49
Slika 4.6: Razpad zaupanja podjetij in potrošnikov v EU	49
Slika 4.7: Osebe, izpostavljene tveganju socialne izključenosti, Slovenija, 2014	53
Slika 4.8: Stopnja tveganja revščine, statistične regije, Slovenija, 2014	54
Slika 4.9: Socialni izdatki po državah OECD v procentu BDP, 2014	55
Tabela 3.1: Koncentracija ponudnikov finančnih produktov v EU	30
Tabela 3.2: Razlike v imetništvu finančnih produktov med posameznimi državami članicami v %	31
Tabela 4.1: Tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti	41
Tabela 4.2: Osebe z najvišjo stopnjo tveganja revščine, Slovenija	52
Tabela 4.3: Vedenjski odkloni ki izkrivljajo odločitve	57
Tabela 4.4: Ciljne skupine, cilji in nosilci izobraževalnih programov NPFI	68
Tabela 4.5: Komponente finančne sposobnosti	69

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

BDP – Bruto domači proizvod

CFPB – *The Consumer Financial Protection Bureau* (Urad za finančno varstvo potrošnikov)

EBA – *The European Banking Authority* (Evropski bančni organ)

ECB – Evropska centralna banka

EESA – *The Emergency Economic Stabilization Act of 2008* (Zakon o zasilni gospodarski stabilizaciji 2008)

EIOPA – *The European Insurance and Occupational Pensions Authority* (Evropski organ za zavarovanja in poklicne pokojnine)

ESA – *European Supervisory Authorities* (Evropski nadzorni organi)

ESMA – *The European Securities and Markets Authority* (Evropski organ za vrednostne papirje in trge)

ESRB – *The European Systemic Risk Board* (Evropski odbor za sistemska tveganja)

EU – Evropska unija

FED – *Federal Reserve Bank* (Ameriška centralna banka)

FSC – *Financial Conduct Authority* (Finančni nadzorni organ)

MDDSZ – Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti

MF – Ministrstvo za finance

MGRT – Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo

MIZŠ – Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport

NPFI – Nacionalni program finančnega izobraževanja

OECD – *Organisation for Economic Cooperation and Development* (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)

PISA – *The Programme for International Student Assessment* (Program mednarodne primerjave dosežkov učencev)

PRIIPs – *Packaged retail investment and insurance-based investment products* (paketni naložbeni produkti za male vlagatelje)

UCITS – *Undertakings for the collective investment in transferable securities* (kolektivni naložbeni podjemi za vlaganja v prenosljive vrednostne papirje)

ZDA – Združene države Amerike

ZPS – Zveza potrošnikov Slovenije

1 UVOD

Finančni sistem igra pomembno vlogo v delovanju vsakega razvitega tržnega gospodarstva in posameznika. Sestoji iz skupine medsebojno povezanih komponent, ki kot celota omogočajo prenos sredstev med ponudniki oziroma tistimi, ki imajo finančni presežek in povpraševalci oziroma tistimi s finančnim primanjkljajem. Kadar deluje nemoteno, prispeva k ustvarjanju učinkovitih gospodarskih rezultatov, saj z optimalnim prerazporejanjem finančnih virov podpira dolgoročno vzdržno rast gospodarskih družb in zadovoljevanje potreb posameznikov. Poleg tega osnovnega cilja pa ima finančni sistem tudi številne druge funkcije kot so: zagotavljanje pomoči gospodarskim družbam in gospodinjstvom oziroma posameznikom, da učinkovito upravljajo s tveganji; družbi in posameznikom omogoča, da akumulirajo presežke ter omogoča delovanje plačilnega sistema za učinkovito izvajanje transakcij. Večinoma mehanizem finančnega sistema deluje nemoteno, kar pomeni, da uspešno izpolnjuje svojo osnovno nalogo zagotavljanja blaginje in rasti življenjskega standarda, kar je vselej tudi cilj vladnih ekonomskih, izobraževalnih in socialnih politik. Od tega, kako učinkovito se nacionalni finančni sistem prilagaja spreminjajoči naravi domačega in globalnega finančnega okolja, s katerim je neizbežno povezan, sta odvisna dolgoročna stabilnost in razvoj nacionalnega gospodarstva. Učinkovitost delovanja finančnega sistema je kritično pomembna takrat, ko je gospodarstvo soočeno s krizo, saj je od tega odvisno, kako se bodo odpravljali vzroki za nastanek in njene posledice. Finančni sistem namreč ni zasnovan tako, da nepravilnosti v delovanju njegovih komponent, se pravi finančnih trgov, finančnih institucij in infrastrukture, ne bi bile možne. Ravno nasprotno: periodično se sooča s problemi nelikvidnosti trgov, nesolventnosti, zlorabami, moralnim hazardom in drugimi pojavi, ki škodujejo vlagateljem, potrošnikom in celotnemu gospodarstvu. Njegovo delovanje pa je odvisno tudi od zunanjih dejavnikov, kot so na primer motnje v izvajanju gospodarskih aktivnosti, ki jih povzročajo klimatske spremembe, naravne nesreče, vojne in podobno.

Kadar finančni sistem ne funkcioniira pravilno, finančni trgi ne morejo učinkovito prerazporejati sredstev, upravljati s tveganji in posledično lahko postanejo nestabilni. Za ohranjanje varnosti, stabilnosti in učinkovitosti (konkurenčnosti) finančnega

sistema je zato potrebna aktivna intervencija države z ustrezno regulacijo in vzpostavitev učinkovitega sistema javnega nadzora, ki mora biti ravno prav fleksibilen, da ne zavira razvoja trga, hkrati pa mora skrbeti za ohranjanje zaupanja v sistem tako s strani posameznikov kot s strani gospodarstva s tem, da ima oziroma ohranja kontrolo nad vgrajenimi pomanjkljivostmi trga in jih tudi ustrezno odpravlja. Na področju maloprodajnih finančnih storitev so to asimetričnost informacij, ki obstaja med ponudniki in uporabniki finančnih storitev in produktov, konflikt interesov pri prodaji finančnih instrumentov, nizek nivo finančne usposobljenosti posameznikov itd.,. Poslabšanje gospodarskega stanja poveča izgubo zaupanja potrošnikov v finančni sistem in poveča negotovost glede njihove lastne finančne varnosti.

Vlade držav članic EU in ZDA so bile v času finančne krize zaradi strahu, da bi se finančni sistem zlomil in gospodarskimi ter socialnimi posledicami takega stanja prisiljene posredovati z izrednimi ukrepi, da bi prvenstveno zaščitile finančno stabilnost. Preko jamstvenih shem so zaščitile depozite v bankah in bankam omogočile nadaljnje posojanje, niso pa zaščitile vseh vlagateljev in niso omogočile nove blaginje za vse v obliki investicij, ki bi povečevale povpraševanje.

Predlogi ameriških reform so obsegali spremembe v nadzoru in pravni ureditvi sistemsko pomembnih finančnih ustanov in finančnih trgov, varstva potrošnikov in investitorjev ter izboljšanja mednarodnega sodelovanja.

Tudi EU je po začetnem neusklajenem nacionalnem odzivanju sprejela enoten evropski načrt in ukrepe za oživitev gospodarstva in o odzivih na finančno krizo. Med najpomembnejšimi cilji predlogov finančnih reform so bili ukrepi za obnovitev zaupanja na finančnih trgih in omejitev finančne krize v gospodarstvu.

V imenu splošnih interesov in na račun vseh davkoplačevalcev so tako v EU kot ZDA z javnimi sredstvi pomagali zasebnemu kapitalu in nase prevzemali njihova tveganja, ki so se kopičila v minulih letih v pričakovanju, da bodo koristi stabilizacije finančnega in gospodarskega sistema zaradi sinergičnih učinkov deležni vsi družbeni sloji. To se ni zgodilo. Nasprotno, reforme izobraževalnih, zdravstvenih, zaposlovalnih in socialnih politik ter visoka nezaposlenost, kot posledica krčenja realnega

gospodarstva, so povečale družbeno neenakost in revščino. Obe ekonomiji pa sta spoznali, da je finančna nekompetentnost posameznikov ena od prezrtih komponent finančne krize.

Da nekateri ponudniki finančnih storitev lahko zaradi izkoriščanja asimetričnosti informacij, neenakih pogajalskih pozicij in finančne nekompetentnosti uporabnikov finančnih storitev ustvarjajo dobičke in da ima to tudi vpliv na poslabšanje razmer na trgu, je pokazal prav razvoj dogodkov v času zadnje globalne finančne krize. V ZDA so bile razširjene nevestne, nepoštene in celo plenilske posojilne prakse na trgu drugorazrednih hipotekarnih posojil v povezavi s pomanjkljivo regulacijo na tem področju in nizko stopnjo finančne pismenosti posojilojemalcev med sprožilnimi dejavniki za nastanek finančne krize (Lunn 2013).

Na maloprodajne finančne trge ljudje večinoma vstopajo v vlogi uporabnikov maloprodajnih storitev oziroma produktov. Trg maloprodajnih finančnih storitev pa je v primerjavi z blagovnimi trgi področje, kjer imajo običajno več težav s pridobivanjem informacij in razumevanjem lastnosti produktov in storitev.

Odgovornost in tveganja za finančne odločitve, ki bodo imeli velik vpliv na varnost in bodoče življenje posameznika (npr. odločitve o varčevanju za pokoj), se od zaposlovalcev in države vse bolj prelagajo na delavce in ostale državljane, pri tem pa nesorazmernost informacij med ponudniki in uporabniki ostaja zelo velika (OECD 2005). Tudi lastnosti najbolj osnovnih in standardnih finančnih produktov so lahko zaradi nizke stopnje finančne pismenosti za povprečnega državljana težko razumljive in precej zapletene. Zaradi navedenega bi morali ponudniki finančnih storitev z vzpostavitvijo primernih internih sistemov postopkov in metod za odpravljanje konfliktov interesov pri procesu trženja in prodaje, minimizirati možnosti, da bi potrošniki kupovali neustrezne produkte. Trg finančnih storitev pa mora biti tudi ustrezno nadzorovan.

Kadar potrošniki zaradi različnih dejavnikov na strani ponudbe ali povpraševanja niso sposobni sprejemati pravih odločitev o tem, kaj zares potrebujejo in kako to lahko pridobijo ter kakšnim tveganjem se izpostavljajo, kupujejo storitve, ki zanje niso

primerne, kar jih lahko pripelje do finančnih težav v prihodnosti (Vlada 2010). Poleg finančno nekompetentnih posameznikov obstaja tudi problem zanesljivosti in transparentnosti razpoložljivih informacij in konflikt interesov z vidika vpliva plačnih politik institucij, ki ponujajo finančne produkte. Prodajalci se soočajo s konfliktom med osebnimi interesi po pridobitvi provizije od prodaje produkta, ki instituciji prinaša največji profit in interesom stranke, da kupi najbolj ustrezen produkt. Če ti konflikti in druga tveganja niso obvladana, se na trgu lahko oblikuje ponudba v nasprotju z zakonitostmi njegovega normalnega delovanja (Eurobarometer 2012). Ljudje se pri izbiri posameznega finančnega produkta zaradi slabe preglednosti obstoječe ponudbe, nepopolnih ali celo napačnih informacij odločajo predvsem na podlagi trženjskih akcij ali pa kupujejo tiste produkte, za katere menijo, da jih razumejo.

Potrošniki, ki so zaradi razlike v informiranosti, nizke funkcionalne in finančne pismenosti in neozaveščenih miselnih odklonov še posebno ranljivi in lahka tarča nepoštenih poslovnih praks, velikokrat precenijo svojo kratkoročno in dolgoročno plačilno sposobnost ter sposobnost razumevanja tveganja in koristi finančnih poslov, kar je izrazito škodljivo v primerih najemanja hipotekarnih posojil, ki so ena od največjih finančnih obveznosti, kar jih lahko v svojem življenju sprejme posameznik ali gospodinjstvo.

Poleg prikrajšanosti posameznikov pri doseganju osebnega blagostanja pa tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti in neoptimalne strukture trga, pomenijo velik pritisk na sistem socialnega varstva.

Šele s pojavom kreditne finančne krize in padcem zaupanja v finančni sistem so deležniki tako v EU kot ZDA začeli enoglasno in resneje razpravljati, da je finančno izobraževanje pomembno vprašanje finančne stabilnosti. Poleg tega se je pojavilo tudi vprašanje nujnosti, da posamezniki prepoznajo potrebnost in razumejo načela upravljanja osebnih financ ter da izbirajo tiste finančne produkte/storitve, ki najbolj ustrezajo njihovim potrebam (OECD 2009).

V oblikovanje novih politik s področja finančnega varstva potrošnikov so se vključili tudi izsledki vedenjske ekonomije; hitro razvijajoče se discipline, ki združuje

ekonomijo in eksperimentalne vedenjske raziskave, katerih namen je proučiti in pojasniti navidezno neracionalne odločitve, ki jih sprejema posameznik in vplivati na spremembo tega vedenja (Lunn 2013).

Medtem ko OECD že od leta 2007 razvija široke smernice v pomoč deležnikom s področja finančnih storitev, ki se nanašajo na vse komponente, ki skupaj tvorijo finančno sposobnost posameznika (OECD 2005b; OECD 2014b), pa se Evropska komisija v Zeleni knjigi o maloprodajnih finančnih storitvah v letu 2015 osredotoča na vprašanja o dostopu na trg, razvijanju novih finančnih in plačilnih produktov in izboljšavi finančnih izidov, manj pa se posveča segmentiranemu stanju na strani povpraševanja (Evropska komisija 2015). Vprašanje dostopnosti finančnih storitev je prepustila obravnavi v okviru prizadevanj za preprečevanja finančne izključenosti (Evropska komisija 2008).

Da Slovenija na področju splošnih ključnih kompetenc (bralna, matematična, naravoslovna pismenost, finančno opismenjevanje itd.) ne dosega ciljnih vrednosti EU, je bilo izpostavljeno tudi v stališču služb EK ob pripravi partnerskega sporazuma in programov v RS za obdobje 2014–2020. (Partnerski sporazum med Slovenijo in Evropsko komisijo za obdobje 2014–2020, 2014).

Tudi rezultati PISA 2012 kažejo zelo nizke dosežke slovenskih 15-letnih učencev, predvsem pri merjenju kompetenc »kreativnega reševanja problemov« (OECD 2014).

Izsledki raziskave Andragoškega centra o pismenosti iz leta 2000 na ravni celotne populacije starih od 16 do 65 let pa so pokazali, da je kar 65–77 % odraslih prebivalcev Slovenije funkcionalno nepismenih (oseba sicer zna brati in pisati, vendar tega ne zna uporabljati v vsakdanjem življenju) (Vlada Republike Slovenije 2010). Ta raziskava je pokazala na ogroženost velikega segmenta populacije, saj se slabša pismenost med drugim povezuje z brezposelnostjo in slabšim materialnim stanjem posameznika.

Razvoj temeljnih kompetenc, nujnih za 21. stoletje je torej področje, kjer Slovenija že vrsto let izkazuje očitno pomanjkanje ustreznih vladnih politik.

Zaradi navedenega je Vlada Republike Slovenije v letu 2010 sprejela Nacionalni program finančnega izobraževanja NPFI kot prvi program namenjen načrtnemu in usklajenemu prizadevanju za izboljševanje posameznikove finančne sposobnosti na nacionalni ravni (Vlada Republike Slovenije 2010). Ne glede na očitno potrebo po usklajeni politični intervenciji se zapleta pri izvajanju NPFI v praksi.

Iz vsakoletnih poročil o izvajanju NPFI je razbrati, da med največje ovire, ki preprečujejo boljše uresničevanje zavez iz NPFI tudi po petih letih od sprejetja tega programa spadajo predvsem pomanjkanje volje za izboljšanje medresorskega sodelovanja, povezovanje z drugimi komplementarnimi vladnimi politikami, ki vplivajo na varstvo državljanov, socialno vključenost in vseživljenjsko učenje ter neustrezno financiranje posameznih aktivnosti (npr. Vlada 2013).

Ob odsotnosti odločnejšega delovanja države se v Sloveniji krepi ponudba finančnega izobraževanja kot poslovne aktivnosti, kar ni škodljivo, če ne pomeni prikritih oblik trženja finančnih instrumentov in storitev. Takšno prikrito trženje nima pozitivnega učinka na dvig finančnih kompetenc posameznika oziroma jih lahko še poslabša.

1.1 Namen in cilj

Osnovni cilj magistrskega dela je – ob proučitvi teoretičnih konceptov delovanja finančnih trgov EU in ZDA z vidika maloprodajnih finančnih storitev – opozoriti na rastoče potrebe po vzpostavitvi takšnega trga maloprodajnih finančnih storitev, ki ne bo zgolj odpravljal ovir za učinkovito zagotavljanje finančnih sredstev tistim, ki financiranje potrebujejo, temveč zagotavljal ustrezen nivo zaščite in nadzora ob prepoznavanju pomembnosti visokega nivoja finančnih kompetenc posameznikov za doseganje osebnega blagostanja. Poleg tega pa je cilj magistrske naloge opozoriti tudi na to, da je dvig finančnih kompetenc posameznika potrebno vključiti v nove aktivacijske politike socialne države, ki se iz osnovne rehabilitacije posameznikov usmerja k njihovemu opolnomočenju. V tem smislu je namen naloge ugotoviti tudi razkorak med želeno dinamiko sprememb v EU in ZDA in pripravljenostjo ter

voljnostjo odločevalcev na nacionalni ravni za dejansko uresničevanje skupnih politik s področja dviga finančnih kompetenc posameznika.

1.2 Hipoteze

V skladu s cilji bom v magistrskem delu preverjala tri hipoteze:

H1: Motnje v post kriznem delovanju trgov maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA imajo ne samo ekonomske, temveč tudi socialne razsežnosti.

H2: Finančna kompetentnost posameznika je ena od ključnih kompetenc na trgih maloprodajnih finančnih storitev v post kriznem obdobju v EU in ZDA.

H3: Slovenija ne daje enakega poudarka na proučevanje, razumevanje in izboljšavo finančnih kompetenc prebivalstva kot EU in ZDA.

1.3 Struktura in metodologija

Osnovni raziskovalni metodi magistrskega dela bosta kritična analiza in interpretacija sekundarnih virov ter analiza in interpretacija primarnih virov (domače in tuje strokovne monografije, članki in raziskave) s področja finančnih trgov EU in ZDA v post kriznem obdobju z vidika maloprodajnih finančnih storitev.

Za proučevanje maloprodajnih finančnih trgov EU in ZDA bom uporabila deduktivni pristop, kjer bom z deskriptivno metodo (opisovanje dejstev, odnosov med deležniki in procesi) prikazala delovanje trga maloprodajnih finančnih storitev v post kriznem obdobju. Pri tem bom opisala pomen finančne kompetentnosti posameznikov in politike, namenjene boljšemu delovanju finančnih trgov EU in ZDA ter njene socialne razsežnosti. Z deskriptivno metodo bom nadalje opisala tudi razloge za sprejem NPFI v Sloveniji, prikazala izhodiščne cilje in predvidene izobraževalne poti, z metodo analize in sinteze pa stanje njegove implementacije po petih letih njegovega izvajanja.

Hipoteze bom preverila na podlagi analize ustreznih slovenskih in mednarodnih virov.

Magistrsko delo je razdeljeno na uvod, v katerem sem opredelila tematiko, predstavila metode proučevanja in cilje magistrskega dela ter hipoteze, sledi teoretični del, ki je sestavljen iz treh osrednjih poglavij ter sklepnega poglavja.

V uvodnem poglavju bodo predstavljeni relevantnost raziskovalnega problema v današnji mednarodni skupnosti, namen, cilj, hipoteze, metodologija, struktura in omejitve naloge.

Drugo poglavje bo namenjeno prikazu vpliva zadnje finančne krize v EU in ZDA na obstoječi finančni sistem. V tretjem poglavju bom prikazala delovanje trga maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA in vlogo posameznih deležnikov. V tem poglavju bom poleg ekonomskih opisala tudi socialne razsežnosti motenj v post kriznem delovanju maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA, podrobneje pa bom z opisom nadaljevala v četrtem poglavju.

V četrtem poglavju bom prikazala tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti, med njimi podrobneje pritisk na sistem socialnega varstva na primeru Slovenije ter predstavila politike finančnega varstva potrošnikov v EU in ZDA po nedavni finančni krizi. Nadalje bom predstavila še izsledke vedenjske ekonomike in opisala zakaj je finančna kompetentnost posameznika ena od ključnih kompetenc na trgih maloprodajnih finančnih storitev. Na koncu bom analizirala še petletno obdobje izvajanja NPFI v Sloveniji ter prikazala pripravljenost in voljnost države za vključevanje politike finančnega varstva posameznikov v komplementarne nacionalne reformne programe. V sklepnem poglavju bodo strnjene glavne ugotovitve in na njihovi podlagi potrjene ali ovržene hipoteze.

Za namen magistrskega dela bom termin »potrošnik« uporabljala v vseh primerih, kadar bo govora o fizični osebi, ki pridobiva ali uporablja blago in storitve za namene izven njene poklicne ali pridobitne dejavnosti. Termin »posameznik« bom uporabila, kadar fizična oseba ne bo le v vlogi kupca ali uporabnika blaga in storitev. Vsak človek v družbi namreč še ni potrošnik, tudi če se mu na vsakem koraku nekaj ponuja.

2 IZHOD IZ FINANČNE KRIZE V EU IN ZDA

Finančni sistem igra pomembno vlogo v delovanju vsakega gospodarstva. Kadar deluje nemoteno, pomaga ustvarjati poštene, stabilne in učinkovite gospodarske rezultate, saj podpira dolgoročno vzdržno rast gospodarskih družb in potrebe posameznikov s tem, da jim zagotavlja finančne vire in storitve. Večinoma finančni trgi delujejo nemoteno, kar pomeni, da uspešno izpolnjujejo svojo osnovno nalogo vzpostavljanja mehanizmov za učinkovito prerazporejanje finančnih sredstev v gospodarstvu, z namenom zagotavljanja blaginje in rasti življenjskega standarda, kar je vselej tudi cilj državnih ekonomskih in socialnih politik. Ima pa tudi številne druge cilje, kot na primer: zagotavljanje pomoči gospodarskim družbam in gospodinjstvom, da učinkovito upravljajo s tveganji, družbi omogoča, da akumulira bogastvo, presežke, premoženje, omogoča delovanje plačilnega sistema za učinkovito in poceni izvajanje transakcij. Od tega, kako učinkovito se finančni sistem odziva in prilagaja na spreminjajočo naravo globalnega finančnega okolja, je odvisna dolgoročna finančna stabilnost in razvoj nacionalnega gospodarstva. Učinkovitost finančnega sistema je kritično pomembna takrat, ko je gospodarstvo soočeno s krizo, saj je od tega, kako elastično se je zmožno odzivati na pretres, odvisno, kako se bo kriza odpravila. Finančni sistem namreč ni v celoti imun na nepravilnosti v delovanju in tudi nikoli ni bil tako zasnovan. Finančne institucije in trgi so dovzetni za občasne probleme zaradi tržne nelikvidnosti in nesolventnosti, goljufij in drugih zlorab in kršitev, ki škodujejo vlagateljem, potrošnikom in celotnemu gospodarstvu ter lahko prerastejo v krizo sistemskih proporcev, če niso ustrezno sanirani.

Kadar finančni sistem ne funkcioniira pravilno, finančni trgi ne morejo učinkovito prerazporejati sredstev, upravljati s tveganji in posledično lahko postanejo nestabilni. Za ohranjanje varnosti, trdnosti in učinkovitosti finančnega sistema je zato potreben uravnotežen sistem nadzora, ki mora biti po eni strani ravno prav fleksibilen, da ne zavira razvoja trga, po drugi strani pa mora skrbeti za ohranjanje zaupanja v sistem s tem, da blaži pomanjkljivosti trga, kot so asimetričnost obstoječih informacij med ponudniki ter uporabniki finančnih storitev in produktov, konflikt interesov pri prodaji finančnih instrumentov, nizek nivo finančne usposobljenosti posameznikov itd.

Bolj kot je finančni sistem mednarodno, medsektorsko in medinstitucionalno povezan, težje je vzdrževati finančno stabilnost (Jenko 2006). Deležniki na finančnem trgu pa pričakujejo in želijo, da razvoj in delovanje finančnih trgov poteka nemoteno, ter da so se vse komponente finančnega sistema v največji meri zmožne elastično odzivati na morebitne šoke. Pomembnost zagotavljanja finančne stabilnosti, trdnih temeljev gospodarstva, nadaljevanja vzdržne gospodarske rasti in zaupanja v finančne trge se še bolj izpostavlja po finančni krizi v ZDA, ki je prerasla v globalno krizo.

Vnaprejšnje opazovanje vseh možnih faktorjev, ki lahko pripeljejo do nove finančne krize je težavno. Poleg tega se finančne krize in baloni ponavljajo s tako pogostostjo morda tudi zaradi prepričanja nekaterih deležnikov, ki se značilno ponavlja iz krize v krizo. To je, da zaradi takšnih ali drugačnih razlogov stara pravila, ki so veljala v gospodarstvu ali na finančnih trgih v preteklosti, v dani situaciji ne veljajo več, ter zaradi uveljavljene miselnosti prostega trga, ki predpostavlja, da je trg sposoben samoregulacije. Vedno znova pa se izkaže, da finančni trg brez regulacije sploh ne more preživeti. V zadnjih dvajsetih letih so tako mnoge države doživele kar nekaj resnih finančnih težav, ki so sledile strukturnim spremembam, ki so spremenile konkurenčne pogoje (npr. deregulaciji, liberalizaciji, finančnim inovacijam) in imele mnoge neželene in povsem nenamerne učinke. Le-ti, predvsem finančni, so bili obvladani razmeroma hitro. Vsakič, ko je sistem prišel v težave, so finančne oblasti s svojim posredovanjem zagotovile likvidnost, s tem pa ustvarjale tudi tako imenovano moralno tveganje, saj so nase prevzemale posledice pre-rizičnega obnašanja udeležencev na finančnih trgih. Takšne intervencije so omogočale desetletja trajajočo konjunkturo.

Tudi zadnja finančna kriza in njene posledice so se in se še vedno rešujejo s političnimi posegi. To je ponoven dokaz, da trgi in podjetja v krizi potrebujejo resne zunanje (politične) popravke.

Kot se je izkazalo v letu 2007, je imela tudi zadnja finančna kriza velik vpliv na realno gospodarstvo. Nasprotno s prejšnjimi krizami je bil tokrat drugačen obseg krize in njena sinhronost v globalnem smislu zaradi medsebojno povezanih trgov finančnih

storitev, poleg tega pa tudi njeno trajanje ter pretakanje v realni sektor gospodarstva. Edinstvena je bila tudi v vlogi, ki so jo pri njenem ustvarjanju imeli strukturirani finančni proizvodi in finančna inovacija – poslovni model ustvari-in-posreduje («originate-and-distribute«).

Različni deležniki (banke, zavarovalnice, investicijska podjetja itd.), ki sami niso bili zmožni oceniti tveganj svojih naložb v te strukturirane finančne instrumente, so se začeli opirati na ocene, ki so jih izdelovale bonitetne agencije. Institucionalni vlagatelji, centralne banke in nadzorniki pa so predolgo podcenjevali resnično nevarnost motenj na trgu, kar je povzročilo, da se je kriza razširila tako hitro, da je močno destabilizirala svetovne finančne sisteme.

Dogajanje na trgu drugorazrednih hipotekarnih kreditov v ZDA se je razvilo v globalno krizo, njen učinek pa ni bil omejen zgolj na finančni sistem, temveč je z izrazito mednarodno okužbo prizadel gospodarsko rast, blaginjo in zaposlitve po celem svetu. Posredna zapuščina krize so propad gospodinjev in podjetij zaradi hipotekarnih kreditov in brezposelnosti, plačilna nedisciplina in izgube pri kreditnih karticah, potrošniških kreditih, posojilih za osebne avtomobile ter šolanje, pri premijah v zavarovalništvu ipd.

V EU je bilo še v času, ko so v ZDA že reševali finančni sistem, splošno sprejeto, da je večina bank v EU v trdnem finančnem položaju in da so se zmožne spopadati s pretresi. Vendar pa so težave na kreditnih trgih ZDA zelo kmalu občutile tudi posamezne institucije v EU. Slovenske banke, še posebej tiste v državni lasti, so od začetka finančne krize utrpeli precejšnje izgube. Sama finančna kriza v ZDA slovenskega bančnega trga sicer ni neposredno prizadela, saj niso bile neposredno izpostavljene ameriškemu trgu drugorazrednih hipotekarnih posojil, vendar pa je posledično razkrila veliko strukturnih pomanjkljivosti, značilnih za Slovenijo.

Vlade po vsem svetu so v imenu javnega interesa in na račun vseh davkoplačevalcev z javnimi sredstvi in z izjemnimi ukrepi pomagale zasebnemu kapitalu zaradi strahu pred zlomom finančnega sistema in gospodarskimi ter socialnimi posledicami, da bi v kot prvo zaščitile finančno stabilnost, čeprav bi pomembno odgovornost pri reševanju

krize morali prevzeti predvsem finančni in poslovni menedžerji ter politiki (Speyer 2007). Finančni in poslovni menedžerji so z zanašanjem na varovalne mehanizme zavestno in prekomerno tvegali, saj so se zavedali, da bodo posledice uresničenih tveganj lahko prevalili na druge. Vseskozi po veliki depresiji v letu 1929 so namreč centralne banke v primeru krize vedno nastopale kot glavni posojilodajalec (Roubini 2010, 70). Politiki pa so pozabili na regulacijske mehanizme. Velik del krivde za razvoj finančne krize nosijo tudi bonitetne agencije, ki so paketom tveganih vrednostnih papirjev neodgovorno podeljevale visoke bonitetne ocene, med njimi in izdajatelji teh vrednostnih papirjev pa je bil izrazit konflikt interesov, saj so jim velikokrat tudi svetovale, kako naj strukturirajo izvedene finančne produkte, ki so jih nato ocenjevale. Banke in vlagatelji so se na njihove ocene preveč zanašali. Niso jih primerjali z lastnimi analizami in niso ravnali z ustrežno previdnostjo (due diligence).

Kot rečeno, so bile vlade, ki so v prevladujoči ideologiji prostega trga nepotreben element, prisiljene reševati ne samo finančni, temveč tudi realni sektor gospodarstva. Predvsem gospodarsko šibkejše države članice EU so se pri tem visoko zadolževale in v zameno za finančno pomoč pristajale na izvrševanje ostrih strukturnih reform, ki so krčile javni sektor oziroma socialno državo. To se je še najbolj pokazalo v skoraj bankrotirani Grčiji. Medtem ko so si nekateri segmenti finančne industrije po krizi relativno hitro opomogli, bodo ostali deli družbe obremenjeni s poplačevanjem preobrazenega zasebnega dolga, za to potrebovali mnogo več časa.

Prvi ukrepi, s katerimi so države članice EU in ZDA obravnavale krizne razmere, so bile velikokrat stihijski, neorganizirani in individualni, vendar so z zaostrovanjem krize postajale tudi bančne politike systemske, vedno bolj drzne, boljše zasnovane in centralno koordinirane. Med večje odzive lahko štejemo ameriški Zakon o EESA (Emergency Economic Stabilization Acts) in usklajen akcijski načrt Evropske unije.

Pri tem so vlade izvajale vse, kar je finančni trg od njih pričakoval: zmanjševale so število javnih uslužbencev, zniževale plače, prerazporejale in nižale proračunsko porabo, zapirale davčne niše, odložile izvedbo javnih investicij v transport in izobraževanje ter zviševale davke. In kot da to ne bi bilo samo po sebi dovolj, so se

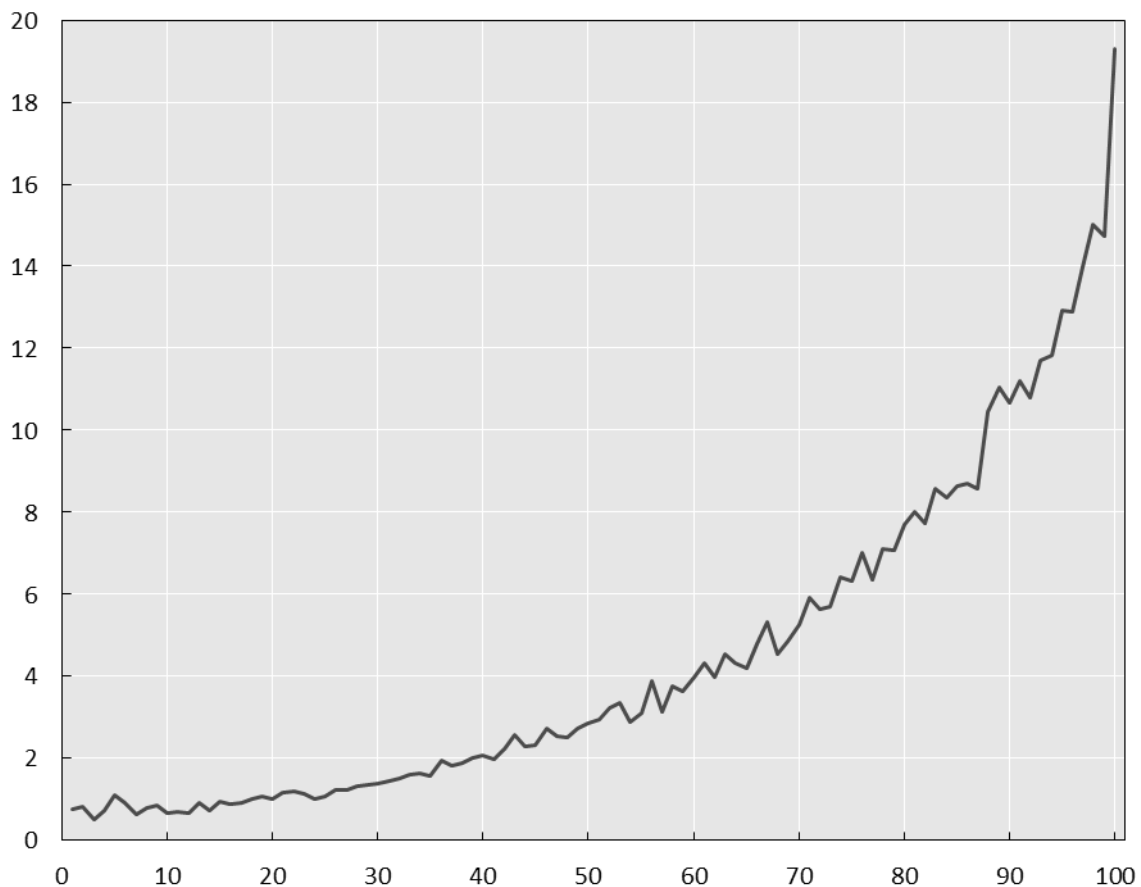
bile prisiljene zadolževati po nevzdržnih obrestnih merah na finančnih trgih (Alter 2011).

Tako ni presenetljivo, da običajni ljudje strukturnih reform, ki so pomenile višanje nezaposlenosti in revščine niso pospremili z navdušenjem temveč je njihovo zaupanje vladam padlo na nižje nivoje kot pred krizo (Alter 2011).

Če se je pred desetimi leti še utemeljevala upravičenost porabe javnih sredstev za saniranje bank z novim gospodarskim zagonom, pa sedaj kaže, da se iz vseh razprav o novih začetkih, novi paradigmi in izvajanju reform, potrebnih za preprečevanje moralnega tveganja vsi niso dovolj naučili (Alter 2011). Ne samo, da so debate o upravičenosti porabe javnih sredstev potihnile. Nova post krizna normalnost kot nekaj samoumevnega sugerira, da so problemi, s katerimi se sooča posameznik, nekaj neizogibnega (Mastnak 2015, 83) in napoveduje vrnitev negotovosti v našo socialno eksistenco s prehodom »od javne varnosti k zasebni, od kolektivnega upravljanja tveganj k individualnemu, od socialnega zavarovanja k lastni odgovornosti, od državne oskrbe k skrbi zase« (Lessnich 2015, 94), breme prilagajanja pa ni porazdeljeno enakomerno na vse družbene skupine. Slovenija je npr. izrazito evropsko nadpovprečna pri hitrosti naraščanja revščine (Dragoš 2015, 208).

Zgovoren je tudi spodnji podatek (Slika 2.1), ki prikazuje odstotni delež zaposlenih v finančnem sektorju v vsakem percentilu plačne distribucije v državah članicah EU.

Slika 2.1: Zaposleni v finančnem sektorju EU so skoncentrirani v zgornjem delu plačne distribucije

Vir: Cournède in drugi (2015).

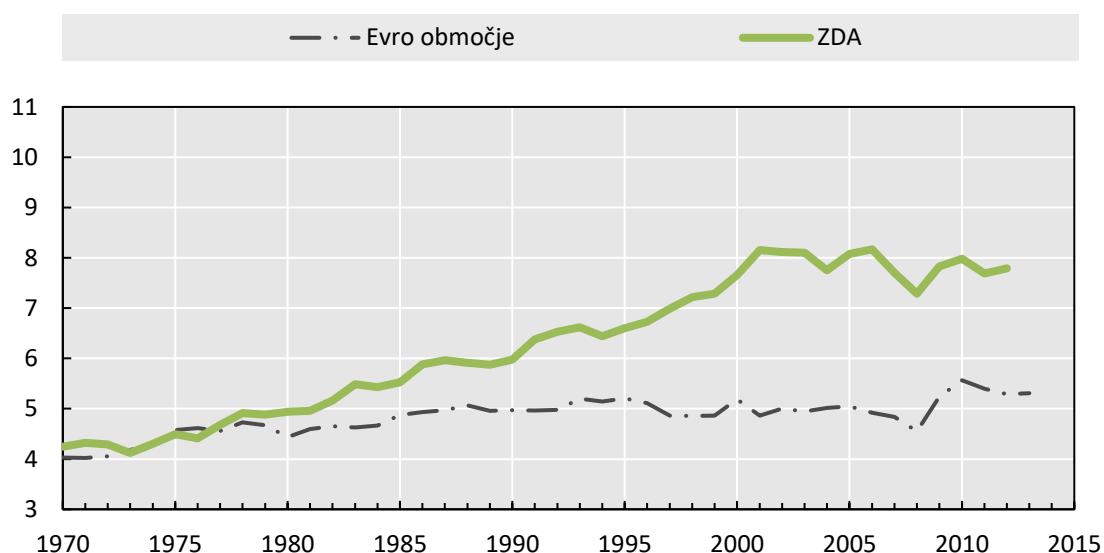
Bolj kot absolutna višina prejemkov v finančnem sektorju je z vidika finančne regulacije problematično, kako so ti strukturirani in kakšen vpliv imajo na obnašanje zaposlenih (Keeley 2010, 97). Pred finančno krizo je na primer pet glavnih ameriških investicijskih bank (Goldman Sachs, Morgan Stanley, Merrill Lynch, Lehman Brothers, Bear Sterns) samo za bonuse izplačevalo vrtoglave zneske. V letu 2007 je peterica zanje namenila 38 milijard dolarjev. Bonuse so si izplačevali celo v času, ko so že prejeli državno pomoč. Povprečen letni bonus, ki je bil odvisen od rezultatov, je znašal 60 % osnovne plače. Lahko pa je bil celo desetkrat večji od nje. Takšen sistem nagrajevanj je naravnost spodbujal prevzemanje tveganj in prekomerno zadolževanje (Roubini 2010, 68).

3 TRG MALOPRODAJNIH FINANČNIH STORITEV V EU IN ZDA

3.1 Neustavljiva rast finančnega sektorja in pok balona

V zadnjih štiridesetih letih se je obseg finančnih dejavnosti v mnogih državah močno povečeval. Prispevek finančne industrije k letni rasti BDP se je nenehno povečeval (Slika 3.1). Kreditno posredništvo bank in drugih finančnih inštitucij gospodarstvu in gospodinjstvom je tako v evroobmočju¹ kot v ZDA raslo trikrat hitreje kot druge gospodarske dejavnosti. Številne omejene finančne krize v devetdesetih so naraščajoči trend prekinjale le na kratko.

Slika 3.1: Prispevek finančnega sektorja² k letni rasti BDP v %

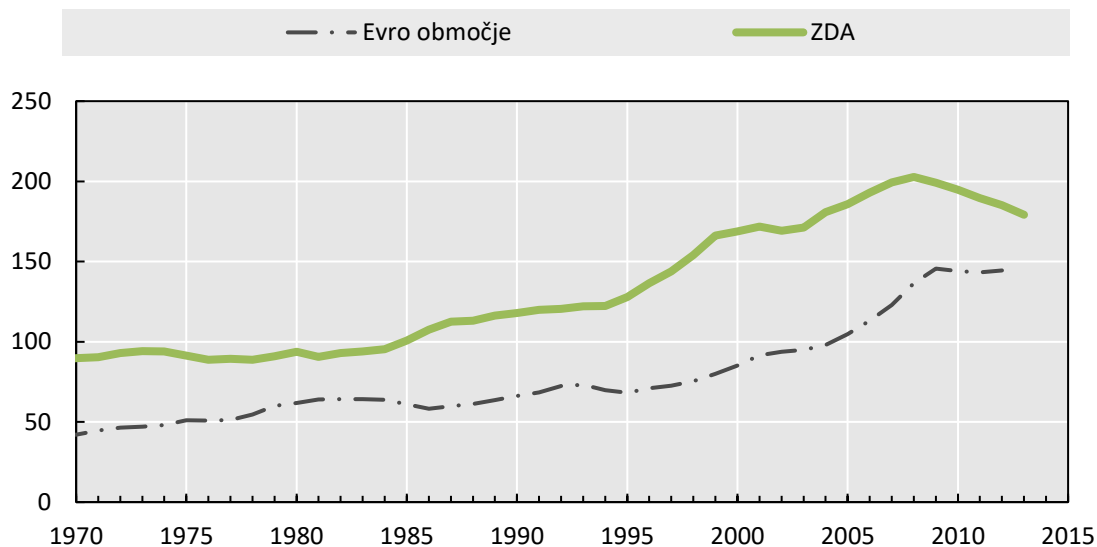
Vir: Cournède in drugi (2015).

Zaradi skrčenja posojilnih aktivnosti in odpisov dolgov se je razmerje med krediti in BDP pred nastopom globalne finančne krize ponovno spremenilo navzdol (Slika 3.2).

¹ Evroobmočje v tej tabeli je povprečje držav OECD, ki pripadajo evroobmočju.

² Prispevek finančnega sektorja vključuje bančne zavarovalniške in druge finančne dejavnosti.

Slika 3.2.: Prispevek kreditnega posredništva³ k letni rasti BDP v %

Vir: Cournède in drugi (2015).

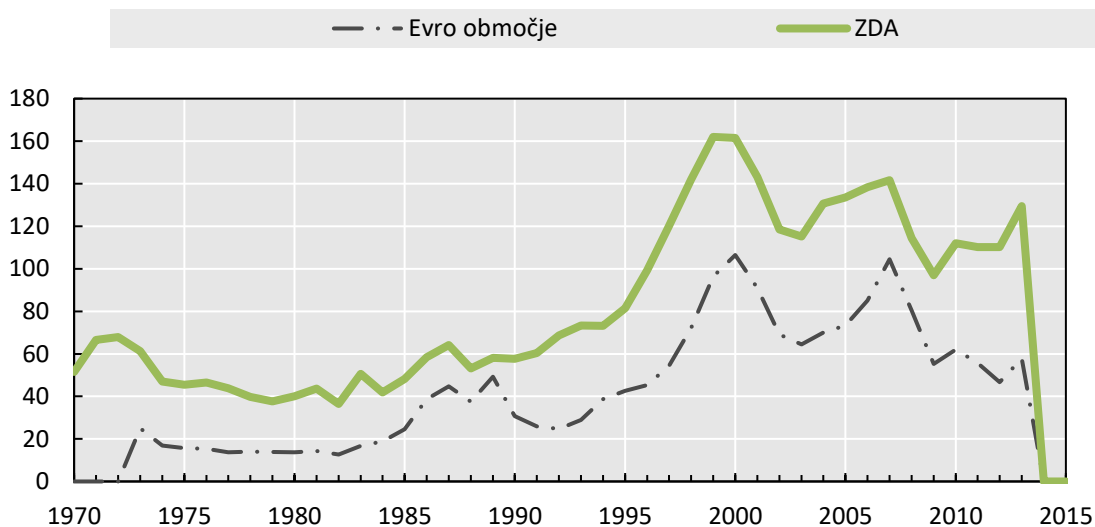
Delniški trg v tem obdobju je prav tako rasel, vendar s počasnejšim tempom in z nižje osnove. Rast je spremljalo veliko balonov na lokalnih trgih v poznih osemdesetih in globalno v poznih devetdesetih (Slika 3.3). Iz prikaza je razviden pok »dot.com« balona v letu 2000. Istočasno se je dogajal premik kreditne dejavnosti iz kreditiranja gospodarstva h kreditiranju gospodinjstev. (Cournede in drugi 2015, 10–11).

Ko je razpadel tako imenovani »dot.com« balon⁴ v letu 2000, je FED želel stimulirati rast ameriškega gospodarstva tako, da je znižal obrestne stopnje. Nizke obrestne stopnje so spodbudile podjetnike in potrošnike k zadolževanju, ki je zvečalo potrošnjo, gospodarsko aktivnost in spodbujalo ustvarjanje novih delovnih mest. Kombinacija močne rasti novih delovnih mest z nizkimi obrestnimi merami, s spodbujanjem najemanja posojil, ki si jih dobil celo brez lastnega vložka, je omogočila rast cen nepremičnin in vrednostnih papirjev, po drugi strani pa je omogočila večjo dostopnost do nepremičnin tudi ljudem z nižjimi dohodki.

³ Kreditno posredništvo se nanaša na kreditne dejavnosti poslovnih bank in drugih finančnih institucij namenjene nefinančnemu zasebnemu sektorju.

⁴ Špekulativni balon nastal približno v obdobju 1997–2000, ki se je nanašal na rast internetnega sektorja.

Slika 3.3: Prispevek kapitalizacije delniškega trga⁵ k letni rasti BDP v %

Vir: Cournède in drugi (2015).

Država je z vzdrževanjem takega trga izkazovala dobro gospodarsko rast, rasel pa je tudi obseg zadolženosti gospodinjstev. Zaradi stalne rasti vrednosti nepremičnin so njihovi lastniki menili da, lahko s potrošniškimi krediti financirajo in povečajo tudi svojo potrošnjo. Navsezadnje so cene nepremičnin v ZDA zadnjič padle v prvi polovici prejšnjega stoletja in so se zanašali na to, da bi lahko morebitne finančne težave rešili tako, da bi nepremičnino prodali z dobičkom.

»Američanom z nizkimi dohodki je bilo na nek način sporočeno, naj ne skrbijo zaradi stagnacije njihovih prihodkov in naj svoj standard vzdržujejo z zadolževanjem. Taka politika na dolgi rok ni vzdržna«. (Stiglitz 2011, 10).

Tako kot vsak balon je moral prej ali slej počiti tudi nepremičninski. Zaradi dobičkonosne stanovanjske gradnje se je na trgu ustvarila presežna ponudba nepremičnin, ki je povzročila konec rasti cen in prvi padec v juliju 2007. Ta padec je imel najbolj uničujoče posledice na drugorazrednih hipotekarnih trgih. K temu, da je bila situacija še bolj zaostrena, je pripomogla opustitev primerne zakonodajne ureditve načinov, s katerimi so banke in finančne inštitucije upravljale s pretokom poceni kreditov (Keeley in Love 2010).

⁵ Kapitalizacija delniškega trga je vrednost vseh delnic, ki kotirajo na borzi.

Mnogi lastniki nepremičnin so svoje dolgove odplačevali z refinanciranjem in prodajo nepremičnin, zaradi padca cen pa tega niso bili več zmožni. Težave so nastopile tudi ob spremembi višine obroka posojila ob spremembi fiksne obrestne mere v spremenljivo, zaradi česar se je povečalo število sodnih razglasitev zapadlosti hipotek. Več ponudnikov drugorazrednih hipotekarnih posojil so te okoliščine prisilile k stečaju ali zaprtju.

Ko so se odplačila hipotekarnih posojil ustavila, se je znižala tudi vrednost finančnih instrumentov, ki so bili izdani na njihovi osnovi. Zato so finančne inštitucije, ki so te inštrumente kupovale, začele izkazovati izgube. Razen tega pa v prvih mesecih nihče ni zmoževal oceniti, kje na globalnem finančnem trgu so razpršena z njimi povezana tveganja.

Finančni trgi so ob tej nepreglednosti postali zelo volativni⁶, previdni in posledično nelikvidni. Kriza je zaradi povezanosti in soodvisnosti svetovnih finančnih trgov prerasla v globalno finančno krizo.

Posledice finančne krize so evropsko in ameriško družbo zelo prizadele. Gospodarska dejavnost in produktivnost sta se močno zmanjšali, javne finance so postale zelo šibke. Motnje v delovanju trgov maloprodajnih finančnih storitev pa niso bile samo ekonomske, temveč so dobile tudi socialne razsežnosti. Glavni problem je postala brezposelnost, ki je se z zmanjšanjem gospodarske dejavnosti občutno povečala, s tem pa tudi finančne težave posameznikov in potrebe po zunanji pomoči (Taylor 2009).

V decembru 2007 se je število nezaposlenih oseb v ZDA povečalo za 7.9 milijonov, stopnja brezposelnosti pa je s 5 % zrasla na 10 % v oktobru 2009. Čeprav se je od takrat stopnja brezposelnosti zmanjševala in je v aprilu 2015 znašala skupaj 5.4 % aktivnega prebivalstva, je bilo storjenega malo napredka pri ponovni zaposlitvi tistih, ki so izgubili službo.

⁶ Volatilnost ali nihajnost izraža dovzetnost za tečajna nihanja v odstotkih. Višji kot je odstotek, večja so nihanja in tveganja.

V evroobmočju je nezaposlenost s 7.3 % v letu 2007 zrasla na 10.1 % v aprilu 2010. V aprilu 2015 je še vedno brezposelnega skupaj 9.6 % aktivnega prebivalstva, kljub temu da so sistemi socialnega varstva v EU blažili učinke te krize (Keeley in Love 2010).

Zmanjšanje kupne moči ljudi je ustvarilo pritisk na vlade za povečanje socialnih izdatkov, v skrajnih primerih pa je nezaposlenost posameznike in gospodinjstva potisnila pod prag revščine (Keeley in Love 2010, 36).

3.2 Trg maloprodajnih finančnih storitev

Trg maloprodajnih finančnih storitev sestoji iz treh razsežnosti. Prvo predstavljajo stranke, drugo finančni produkti in storitve, tretjo pa kanali trženja, ki jih medsebojno povezujejo. Na trgu maloprodajnih finančnih storitev se preko različnih tržnih poti srečujejo ponudniki finančnih storitev in produktov, med katere sodijo banke, zavarovalnice, borznoposredniške družbe, družbe za upravljanje, pokojninske družbe itd., poleg njih pa še posamezniki, ki po njih povprašujejo in lahko nastopajo v vlogi kupcev produkta ali storitve za neposredno uporabo, varčevalcev, zavarovancev ali vlagateljev.

Za EU je značilno, da integrirani trg maloprodajnih finančnih storitev ne obstaja, čeprav si je Evropska komisija še pred nastopom finančne krize prizadevala za vzpostavitev vseevropskega trga maloprodajnih finančnih storitev, ki bi bil globalno konkurenčen. Še vedno je razdrobljen, neenoten in nezadostno konkurenčen bodisi zaradi političnih ovir, kot sta na primer obstoj nacionalnih valut in neenotna davčna politika, bodisi zaradi značilnosti nacionalnih trgov (Slika 3.4).

Med državami članicami EU še vedno obstajajo velike razlike v cenah, ki jih uporabniki finančnih storitev plačujejo za enake ali podobne produkte, ki so na voljo na njihovih nacionalnih trgih in celo za produkte istega ponudnika. Le-ti cene prilagodijo vsakokratnim konkurenčnim pogojem, ki so značilni za posamezno državo članico in so lahko tudi dvakrat višje kot drugje, omejena pa je tudi izbira.

Nekateri nacionalni trgi kažejo, da produkte zamenjajo le redki potrošniki, poleg tega pa se večina (56 %) kupcev finančnih produktov v naslednjih petih letih od nakupa ne odloči za noben nov nakup (Eurobarometer 2012, 17), kar bi lahko vplivalo tudi na manjša prizadevanja ponudnikov finančnih produktov za zagotavljanje večje izbire in konkurenčnosti zaradi nezadostnega tržnega potenciala. Poleg tega je za trge nekaterih držav članic značilna visoka koncentracija samo določenih ponudnikov storitev.

Čezmejna dejavnost na trgih maloprodajnih finančnih storitev je skromna. Kar 94 % državljanov EU, ki so kot anketiranci sodelovali v raziskavi Eurobarometer 373, je dejalo, da še nikoli niso kupili finančnega produkta v drugi državi članici in 80 % jih pravi, da tega ne nameravajo storiti niti v prihodnosti.

Majhna čezmejna dejavnost je lahko posledica neenake ravni kupne moči, paketne prodaje produktov, različnih nacionalnih pravnih sistemov (npr. davčne zakonodaje), stroškov financiranja, jezikovnih omejitev, slabi informiranosti o čezmejni ponudbi ipd.

Razlogi, zakaj državljani vztrajajo na domačih trgih in zakaj niso nagnjeni k zamenjavi ponudnikov, niso vedno otipljive narave. Na to na strani povpraševanja vplivajo kulturne in nacionalne preference, miselni odkloni in prepričanje, da se da vse kupiti tudi doma. Izbira potrošnikov vsekakor kaže tudi na nezadostno zaupanje, da bodo na trgih izven domače države deležni primerne zaščite.

Slika 3.4: Ovire za čezmejno opravljanje storitev in integracijo trga

	TRŽNE OVIRE	POLITIČNE OVIRE
NA STRANI PONUDBE	<ul style="list-style-type: none"> • komercialno nezanimivi lokalni trgi • preferiranje domačih storitev ali produktov s strani finančnih posrednikov • stroški pridobivanja informacij povezanih z vstopom na drug trg • heterogenost tehničnih sistemov 	<ul style="list-style-type: none"> • obstoj nekaterih nacionalnih valut • različni nacionalni pravni sistemi in minimalna harmonizacija EU pravil • različne davčne obravnave in obstoj davčnih oaz
NA STRANI	<ul style="list-style-type: none"> • jezikovne in kulturne 	<ul style="list-style-type: none"> • politike krepitve

POVPRAŠEVANJA	ovire <ul style="list-style-type: none"> • asimetričnost informacij • nepreverjena kvaliteta produkta • neenak nivo kupne moč in podrejen položaj • miselni odkloni • nizka finančna pismenost • nezadostno zaupanje 	finančne kompetentnosti posameznika niso visoko na politični agendi
---------------	--	---

Vir: Jenko (2006, 31); Eurobarometer (2012).

V ZDA se je od leta 2000 povečevalo zanimanje največjih bank za področje maloprodajnih finančnih storitev. Veliko teh bank je zgradilo široko mrežo svojih podružnic. Glavna motivacija za usmerjanje na maloprodajne finančne trge je bila stabilnost prihodkov in profita ter narava portfelja malih dolžnikov, katerih dolg je bil večinoma zavarovan. Še v letu 2004 so analitiki v študijah poudarjali stabilno naravo tega trga, bančno poslovanje s fizičnimi osebami pa opisovali kot Pepelko ameriških finančnih storitev, ki ponuja visoke marže, stabilne prihodke in skromno potrošnjo kapitala (Clark in drugi 2007).

Po letu 2004 so posojilodajalci še znižali standarde posojanja, ki so se zniževala od devetdesetih dalje. Dana posojila posojilojemalcem s skromnejšimi dohodki so bila izredno nizke kakovosti, praktično brez ocene kreditnega tveganja (Rupnik in Berk 2009, 52).

V letu 2005 je tako celotni trg nepremičninskih posojil v ZDA (razdeljen na dva velika segmenta glede na kakovost posojila – prvorazredna in drugorazredna), ki je bil takrat na vrhuncu, ustvaril za 25 % BDP novih posojil (Rant 2008, 56).

3.3 Ponudba maloprodajnih finančnih storitev in produktov

Ponudba maloprodajnih finančnih storitev in produktov zajema številne posle, ki so bistvenega pomena za družbeno vključenost in doseganje posameznikovega blagostanja, kot na primer sprejemanje depozitov, opravljanje plačilnega prometa, dajanje kreditov, izdajanje plačilnih kartic, nakup in prodaja vrednostnih papirjev, prodaja enot vzajemnih skladov, zavarovanj, itd.

Finančna kriza je povzročila upad konkurence med ponudniki finančnih storitev, za katere je značilna visoka koncentracija.

Raziskava Eurobarometra, ki je bila izvedena v letu 2005, primerjalno pokaže, da se je koncentracija lastništva bančnih produktov v šestih letih samo še povečala (Tabela 3.1).

Tabela 3.1: Koncentracija ponudnikov finančnih produktov v EU

PRODUKT	2005	2011
Tekoči bančni račun (tekoči račun s plačilno kartico ali čekovno knjižico)	71 %	84 %
Kreditna kartica	34 %	40 %
Življenjsko zavarovanje	30 %	31 %
Hipoteka	16 %	19 %
Delnice ali obveznice	10 %	11 %
Investicijski skladi	10 %	7 %

Vir: Eurobarometer (2012, 12).

Po podatkih Eurobarometra 373 ima več kot 84 % anketiranih evropskih državljanov odprt bančni račun, lastništvo drugih finančnih produktov pa je manj običajno. Imetništvo delnic, obveznic ali investicijskih skladov je razmeroma skromno. Desetina (10 %) anketiranih evropskih državljanov ni lastnik nobenega finančnega produkta. Individualne analize po posameznih državah članicah kažejo na precejšnje razlike tudi med posameznimi državami; to kaže tudi Tabela 3.2, kjer je z zeleno barvo označen najnižji odstotek, z modro pa najvišji odstotek imetništva posameznega finančnega produkta.

Tabela 3.2: Razlike v imetništvu finančnih produktov med posameznimi državami članicami v %.

	Tekoči bančni račun	Zavarovanje Razen življenjskega	Kreditna kartica	Življenjsko zavarovanje	Hipoteka	Osebn posojilo	Delnice ali obveznice	Investicijski skladi	ničesar
EU27	84	51	40	31	19	13	11	7	10
BE	95	67	64	39	26	14	16	7	2
BG	28	20	12	5	2	15	0	0	50
CZ	82	62	25	36	9	15	2	2	9
DK	100	86	71	53	48	32	44	14	0
DE	95	54	35	34	12	9	12	10	2
EE	94	38	31	15	12	16	3	6	3
IE	82	70	45	37	30	25	12	8	10
EL	80	34	18	6	11	13	3	1	15
ES	88	52	46	22	26	15	4	5	6
FR	96	61	74	45	22	18	16	3	2
IT	75	43	31	15	15	9	6	7	19
CY	72	78	51	33	32	38	14	5	9
LV	84	32	41	15	8	7	2	2	12
LT	83	35	16	14	1	10	2	2	11
LU	97	73	67	43	35	18	18	10	2
HU	67	30	9	19	13	11	2	1	23
MT	70	60	59	27	17	9	21	16	13
NL	99	88	52	41	53	8	23	4	1
AT	92	66	30	41	6	18	9	7	2
PL	68	25	19	33	6	12	3	3	22
PT	80	32	19	19	19	6	2	2	12
RO	27	34	17	8	3	13	1	0	43
SI	96	83	43	49	4	15	14	10	1
SK	77	66	24	42	11	14	3	3	8
FI	99	79	60	38	32	21	25	9	0
SE	98	88	59	60	45	29	46	30	0
UK	92	50	50	38	27	13	22	13	2

Vir: Eurobarometer (2012, 14)⁷.

⁷ V raziskavo ni zajeta Republika Hrvaška.

3.3.1 Proces trženja in prodaje finančnih produktov in storitev

Trženje in prodaja finančnih produktov in storitev sta močno regulirana s strogimi tehničnimi, organizacijskimi in kadrovskimi zahtevami za pridobitev dovoljenja pristojnega nadzornega organa za opravljanje te dejavnosti. Vsi ponudniki finančnih storitev so pri trženju in prodaji finančnih produktov zavezani k posredovanju poštenih, jasnih in nezavezujočih informacij. Predstaviti morajo vse lastnosti produkta in vsa tveganja, stroške in provizije. V vsakem primeru je prepovedano zavajanje potrošnika z napačnimi informacijami ali opustitvijo informacij ter agresivno siljenje v nakup.

Pri opravljanju storitev so ponudniki zakonsko zavezani k vestnemu in poštenemu ravnanju, pri tem pa morajo vselej paziti na interese svojih strank z vso profesionalno skrbnostjo.

To pomeni, da morajo ponudniki finančnih produktov in storitev svoje produkte ponujati in prodajati na tak način, da upoštevajo posameznikovo nagnjenost k tveganju in da ne poslabšajo njegove možnosti za doseganje optimalne odločitve, ki je v njegovem najvišjem interesu.

Konflikt osebnih interesov prodajalca po pridobitvi provizije med trženjem in prodajo finančnih produktov in storitev, ki instituciji prinaša največji profit ter interesom stranke, da kupi najbolj ustrezen produkt, mora biti obvladan in razkrit.

Ne glede na visoko regulacijo finančnih storitev se v procesu trženja in prodaje poleg težav zaradi sistema nagrajevanj v finančnih inštitucijah vedno znova pojavljajo tudi primeri nepoštenih poslovnih praks, neustreznih osebnih finančnih svetovalcev in goljufij, ki izkoriščajo vedenjske odklone, finančno nekompetentnost in druge ranljivosti posameznikov.

3.4 Povpraševanje na trgu maloprodajnih finančnih storitev

Večina posameznikov maloprodajne finančne trge doživlja v vlogi uporabnikov maloprodajnih finančnih storitev ali produktov bodisi kot vlagatelji, varčevalci, posojilojemalci ali zavarovanci. Vse te storitve posamezniku omogočajo ustrezno upravljanje svojega premoženja, dolgoročno načrtovanje ter zagotavljanje varnosti pred nekaterimi življenjskimi riziki.

Udeležba na finančnih trgih je v današnjem svetu praktično neizbežna. Brez bančnega računa in uporabe modernih finančnih storitev je npr. vsakodnevno opravljanje običajnega nakupovanja in upravljanja svojih finančnih zadev težje in dražje. Vsa opravila – plačevanje položnic, kupovanje dobrin in prejemanje dohodkov ali drugih finančnih prilivov, bi postala izziv. In ne samo to, tako imenovana finančna izključenost je v veliki meri povezana tudi s socialno izključenostjo, kar bom opisala v nadaljevanju.

Po podatkih Mednarodne federacije potrošnikov je na svetu prav toliko bančnih depozitnih računov, kot je odraslih oseb. Hkrati pa polovica odraslih oseb na svetu nima bančnega računa (Consumers International 2011).

Trg maloprodajnih finančnih storitev je v primerjavi z blagovnimi trgi področje, kjer imajo običajno več težav z ugotavljanjem in razumevanjem pomembnih lastnosti produktov in storitev, ki jih kupujejo. To je lahko posledica karakteristik finančnega produkta, načina, na katerega se ti finančni produkti oz. storitve prodajajo ali pa zaradi finančne nekompetentnosti posameznikov.

Lumpkin pojasnjuje obseg težav. Finančni produkti so abstraktni in velikokrat zelo kompleksni. Lahko imajo vgrajene pogojne terjatve, ki imajo za posledico nelinearno dinamiko izplačil. Obstajajo lahko tudi razlike v davčni obravnavi sicer podobnih produktov, ki otežujejo potrošnikovo dojemanje kompleksnosti.

Nekateri finančni produkti trajajo nedorečeno dolgo, medtem ko so drugi dolgoročni. Pri dolgoročnih produktih ob sklenitvi pogodbe niso na voljo vse informacije. Na primer za produkte, ki temeljijo na tržnih instrumentih, se lahko izkaže, da dobimo nižje donose od pričakovanih, vendar pa ta rezultat ni bil znan vnaprej.

Tudi ko je finančni rezultat znan, še vedno lahko ostaja problem asimetričnih informacij pri ocenjevanju kvalitete in primerjave finančnih storitev. Tako je težko z gotovostjo ugotoviti ali je nek neugoden rezultat posledica nesposobnosti ali nepoštenosti ponudnika storitev, ali pa preprosto primer slabe sreče, čeprav je bila storitev kompetentno in pošteno opravljena.

Oblikovanje cen številnih finančnih produktov za tipičnega potrošnika ni pregledno. To pomanjkanje preglednosti se nanaša na dejstvo, da cena lahko vključuje stroške za raziskave in svetovanje, namesto da bi odražala stroške produkta samega. Številni finančni produkti so zapleteni in imajo navadno zato nelinearno cenovno strukturo.

Potrošniki so lahko nepopolno obveščeni o značilnostih produkta in cen, poleg tega pa razkrite informacije ne omogočajo vedno enostavne primerjave. Potrošniki morda ne zmorejo obdelati velike količine kompleksnih podatkov, pretirana in preveč zapletena razkritja pa po navadi zadeve še poslabšajo.

In končno, finančni produkti so v svojem bistvu trgovina z obljubo, da se vloženi vložek povrne v prihodnosti. To je sam po sebi tvegan posel, saj se lahko zgodi, da na dan, ko obljuba zapade, ni na voljo dovolj sredstev za poplačilo.

Potrošniki preprosto nimajo dovolj razumevanja osnovnih finančnih pojmov (Lumpkin 2010).

3.4.1 Dostopnost finančnih produktov in storitev za vse

Najnovejša Zelena knjiga o maloprodajnih finančnih storitvah (Evropska komisija 2015) je namenila poseben poudarek področju digitalizacije maloprodajnih finančnih

storitev in s tem povezanim spreminjanjem sektorja maloprodajnih finančnih storitev. Medtem ko Evropska komisija podpira in spodbuja rast inovativnih in »potrošniku prijaznih tehnologij«, npr. brezstična plačila, SMS kredite, itd., ni zaslediti, da bi izrazila zaskrbljenost nad tem, da moderna tehnologija avtomatično izloča določene profile potrošnikov, ki dajejo prednost sklenitvi posla v osebem stiku, npr. starejše, ki tudi niso vešči upravljati z moderno tehnologijo in tiste, ki imajo omejen dostop do finančnih storitev. Omejen dostop do finančnih storitev pa imajo po navadi tisti, ki nimajo rednih prilivov, tisti, ki izkazujejo slabo kreditno zgodovino, nerezidenti itd. Poleg tega pa je v EU po nekaterih podatkih tudi trideset milijonov takšnih, ki nimajo dostopa niti do osnovnih bančnih računov.

Verjetno se ne da izogniti tehnološkemu napredku na strani ponudbe finančnih storitev in produktov, vendar se postavlja vprašanje ali je potrebno digitalizacijo in druge inovacije tudi aktivno spodbujati in koga je imela evropska politika prvenstveno v mislih, ko je govorila o večji izbiri ter večjih priložnostih za potrošnike in podjetja. Glede na to, da vsi socialno-demografski kazalci prikazujejo, da starejši in tisti, ki so slabše izobraženi, nimajo ambicij čezmejno kupovati finančnih produktov in da so prikrajšani pri doseganju ali zagotavljanju enakega standarda, bi lahko pomanjkanje konkurenčne ponudbe, pomanjkanje dostopnih informacij, primerjav in komunikacijskih opcij ter različnih cen za storitve za te profile potrošnikov šteli kot škodljivo.

3.4.2 Poštene in pregledne finančne storitve

Kadar potrošniki niso zmožni pravilno presoditi, kaj zares potrebujejo, raziskati kakšna je ponudba na finančnih trgih in biti poučeni kako lahko pridobijo produkt, ki najbolj ustreza njihovim potrebam, lahko kupujejo storitve, ki zanje niso primerne, kar pošlje zelo izkrivljen signal ponudnikom finančnih storitev. (Vlada 2010) Ljudje se pri izbiri posameznega finančnega produkta zaradi slabe preglednosti in/ali nepopolnih informacij odločajo predvsem na podlagi trženskih akcij ali pa kupujejo tiste produkte, za katere menijo, da jih razumejo. Na trgu se zato lahko oblikuje ponudba v nasprotju z zakonitostmi njegovega normalnega delovanja.

Da kapital deloma lahko zasluži zaradi asimetričnosti informacij, različnih pogajalskih izhodiščih in neznanja uporabnikov finančnih storitev in da ima tudi vpliv na poslabšanje razmer na trgu, je pokazal prav razvoj dogodkov v času krize. V ZDA so bile razširjene neodgovorne in celo plenilske posojilne prakse na trgu drugorazrednih hipotekarnih posojil v povezavi s pomanjkljivo regulacijo na tem področju in nizko stopnjo finančne pismenosti posojilojemalcev eden od sprožilnih dejavnikov za krizo.

4 FINANČNA NEKOMPETENTNOST

Pomen finančne sposobnosti postaja vse pomembnejši tako zaradi kompleksnosti individualnih potreb (rastoča nestabilnost posameznikovega delovnega okolja, zniževanje socialne varnosti, povečanja osebne odgovornosti, povečanje blaginje, povečano zadolževanje, povečana pričakovana življenjska doba, povečano število samozaposlitev) in zaradi dinamičnih, hitro razvijajočih, globalno povezanih in kompleksnih finančnih trgov in produktov (novi distribucijski kanali, deregulacija finančnih trgov, širok nabor produktov in povečana dinamika razvoja novih produktov, povečan obseg informacij) (OECD 2005a; Vlada Republike Slovenije 2010).

Ljudje, ki razumejo finančne elemente, sprejemajo boljše odločitve pri izbiri finančnih storitev ter so bolj pozorni na opozorila nadzornikov. Bolj verjetno je, da bodo kupili produkt, ki jih ne bo pripeljal do finančnih težav (npr. študenti, ki iščejo način za financiranje svojega izobraževanja, si lahko ob napačnih odločitvah naložijo dolgove, še preden se zaposlijo).

Finančna sposobnost omogoča, da potrošniki, ki bi želeli varčevati, vlagati v finančne trge, najemati kredite ipd., izberejo takšne produkte in storitve, ki kar najbolj ustrezajo njihovim potrebam. Z ustreznim znanjem lažje ocenjujejo svoj finančni položaj, tržne informacije in nasvete ter bolje izkoriščajo priložnosti, ki jih ponuja trg. Istočasno se potrošniki močneje zavedajo posledic svojih dejanj in pogodbenih sporazumov, ki jih sklepajo. Finančna sposobnost pa ne vpliva pozitivno le na življenje posameznega potrošnika, temveč prinaša koristi tudi širši družbi, saj so za delovanje konkurenčnih trgov potrebne ozaveščene stranke (OECD 2005a; Vlada Republike Slovenije 2010).

Finančna izobraženost lahko pripomore k izbiri mnogovrstnejših in varnejših oblik varčevanja in investiranja ter finančni stabilnosti. Le-tej tako, da pomaga potrošnikom, da se odločijo za primerne produkte in storitve, kar vpliva na zmanjšanje pojava neplačil finančnih obveznosti. Finančno izobraženi potrošniki, ki so sposobni iskati boljše, cenejše in primernejše produkte in storitve, lahko spodbudijo optimalno delovanje finančne industrije in izboljšajo gospodarsko blaginjo s spodbujanjem konkurence in inovativnosti ter z zahtevanjem izboljšanja kvalitete in raznovrstnosti. Individualni vlagatelji, ki so pri naložbah samozavestnejši, lahko zagotavljajo dodatno likvidnost na kapitalskih trgih, kar posredno prispeva k financiranju majhnih podjetij in s tem podpira gospodarsko rast ter zaposlenost. Bolj izobraženi potrošniki so bolj pripravljeni raziskati možnosti trga in poiskati najbolj primeren produkt tudi izven nacionalnih meja, s tem pa spodbujajo konkurenčnost in čezmejne aktivnosti (Vlada Republike Slovenije 2010).

Potrošniki, ki so zaradi nizke stopnje finančne pismenosti še posebno lahka tarča nepoštenih poslovnih praks, velikokrat precenijo svoje finančne sposobnosti, razumevanje tveganja in koristi, kar je izrazito pogubno v primerih najemanja hipotekarnih posojil, ki so ena od največjih finančnih obveznosti, ki jih lahko v svojem življenju sprejme posameznik ali gospodinjstvo.

Podatki raziskav (OECD 2005a) kažejo, kako velik je obseg težav, ki jih posamezniku prinaša finančna nekompetentnost:

- težko razumevanje finančnih zadev

Ljudje spoznavajo, da jim manjkajo bistvene sposobnosti za gospodarjenje s svojimi osebnimi financami in za razumevanje finančnih zadev. V komunikaciji s ponudniki finančnih storitev in produktov so v podrejenem položaju, mnogokrat ne razumejo informacij in pojasnil ter težko izražajo svoje potrebe, zato težko dobijo najboljšo ponudbo.

- precenjevanje razumevanja finančnih storitev

Obratna težava finančno nekompetentnih posameznikov je, da svoje sposobnosti precenjujejo, napačno razumejo svoj finančni položaj in se ne zavedajo izpostavljenosti tveganjem, ki jih to prinaša. Takšne skupine prebivalstva so še posebej ranljive, saj na primer precenijo svojo sposobnost za odplačevanje posojila.

- odsotnost dolgoročnih finančnih načrtov

Posamezniki se ne zavedajo pomena zgodnjega varčevanja za čas upokojitve in zato dolgoročnim finančnim načrtom ne namenjajo primerne pozornosti.

- izbira neustreznih finančnih produktov

Zadnja finančna kriza je pokazala, da celo institucionalni vlagatelji niso vedno sposobni oceniti in obvladovati tveganj, ki jih prinašajo strukturirani finančni produkti. Pri povprečnem potrošniku, je ta riziko zaradi finančne nekompetentnosti precej večji. Zaradi navedenega se je pojavilo vprašanje kateri produkti so sploh primerni za maloprodajne finančne trge, če lahko celo razmeroma enostavni produkti posameznika pripeljejo v finančne težave.

Šele s pojavom kreditne krize so deležniki po vsem svetu začeli enoglasno govoriti, da je finančno izobraževanje pomembno vprašanje finančne stabilnosti. Prav tako so začeli razpravljati o nujnosti, da posamezniki prepoznajo potrebnost in razumejo načela upravljanja osebnih financ ter da izbirajo tiste finančne produkte/storitve, ki najbolj ustrezajo njihovim potrebam.

Za ohranjanje in povečevanje blaginje vsakega posameznika je pomembno, da je sposoben dobro upravljati svoja finančna sredstva. Zato je za vse udeležence finančnega trga pomembno, da je potrošnik na eni strani sposoben jasno izražati svoje potrebe, po drugi strani pa, da dobi popolne informacije in nasvete, ki jih razume in jih je sposoben primerjati z drugimi informacijami (OECD 2005a).

Z drugimi besedami, posamezniki dosežejo višjo stopnjo finančne blaginje takrat, ko znajo spraševati, načrtovati in delovati v skladu z navado, da živijo v okviru svojih finančnih zmožnosti v smislu sprejemanja dnevnih finančnih odločitev (CFPB 2015, 6).

Finančno sposoben posameznik zna upravljati osebne oziroma družinske finance, sposoben je načrtovati vnaprej in ob pravem času sprejemati ustrezne odločitve. V okviru svojih potreb spremlja novosti na finančnem trgu. Pri tem obvladuje subjektivne težave odločanja, kot so samonadzor in odlašanje, časovna neskladnost želja, ciljev, namena in dejanskih potreb ter težave povezane z oblikovanjem finančne strategije in izbire ustreznega finančnega produkta/storitve (OECD 2005a; Vlada Republike Slovenije 2010, 13). Zaradi navedenega je finančna kompetentnost posameznika postala prepoznana kot ena od ključnih kompetenc na trgih maloprodajnih finančnih storitev v post kriznem obdobju v EU in ZDA.

4.1 Vloga države in regulatorjev pri dvigovanju finančnih kompetenc

Nove raziskave dohodkovne neenakosti kažejo, da ima le-ta statistično pomemben učinek na rast gospodarstva. Zaradi navedenega je pomembno, da javne politike za povečevanje blaginje posameznika in družbe poleg usklajenih prizadevanj za dvigovanja finančnih kompetenc posameznika temeljijo na širših in usklajenih strategijah države za zmanjševanje finančne in socialne izključenosti in revščine. Ni dovolj, da država socialno prikrajšanim zagotavlja finančno pomoč, temveč jih mora ponovno aktivirati z načrtnim investiranjem v izobraževanje in povečevanje njihovih splošnih kompetenc, potrebnih za življenje v sodobni družbi, kjer je rast odvisna od podjetnosti in ustvarjalnosti posameznikov.

Država in regulatorji imajo na voljo mnogo mehanizmov, da lahko z ustreznimi politikami vplivajo na sposobnost posameznikov za doseganje osebne blaginje. Ta področja vključujejo politike s področja spodbujanja finančne vključenosti, varstva potrošnikov, blaženja učinkov prezadolženosti in socialnega varstva. Programi, namenjeni dvigovanju finančnih kompetenc, so lahko koristna orodja za doseganje vidnih učinkov (Yoong in drugi 2013).

Z vidika finančnega varstva potrošnikov je zato koordinacijska vloga države in regulatorjev v prizadevanjih za dvig finančnih kompetenc ključna.

4.2 Vloga nevladnih subjektov pri dvigovanju finančnih kompetenc

Tudi številne profitne in neprofitne nevladne organizacije so zaznale prednosti finančno kompetentnih posameznikov in so zainteresirane za izvajanje programov finančnega izobraževanja. Nevladne organizacije lahko s svojim javnim delovanjem pomembno prispevajo k usmerjanju pozornosti javnosti na ta problem in pri tem ustvarjajo pritisk na odločevalce, da ga začnejo reševati (Hafner Fink 2001, 60). Čeprav je vključevanje profitnih in neprofitnih organizacij v proces dvigovanja finančnih kompetenc prebivalstva dobrodošlo in potrebno, pa zaradi svoje družbene vloge predstavlja tudi nekatere izzive.

Koristi vključevanja gospodarskih interesnih združenj finančne industrije in profitnih organizacij v programe finančnega izobraževanja so predvsem v zagotavljanju financiranja teh programov in svežih informacij o aktualnem dogajanju na finančnem trgu. Poleg tega lahko zaradi svoje pozicije ujamejo najboljše »učne momente« posameznika in sicer v trenutkih, ko le-ta sprejema finančne odločitve in nudijo neposredno pomoč ranljivejšim posameznikom, npr. pri pojasnjevanju osnovnih finančnih konceptov, pogodbenih obveznosti, reprogramiranju dolgov itd. Vendar pa izvajanje finančnega izobraževanja kot tržne aktivnosti njihovih članov lahko pomeni zgolj kanal za prikrito trženje finančnih produktov in usmerjenost h klientom, za katere menijo, da bodo imeli od njihovega izobraževanja kratkoročne koristi (OECD 2014a).

Neprofitne nevladne organizacije so še posebej primerne za izobraževanje najbolj ranljivih skupin prebivalcev, razen tega pri nevladnih organizacijah pričakujemo, da so zainteresirane za sodelovanje pri oblikovanju javnih politik (Hafner Fink 2001). Opozoriti je treba, da nimajo vse nevladne organizacije primerne znanja za podajanje učnih vsebin, ki se nanašajo na predstavitve lastnosti kompleksnih finančnih produktov in njihovo izbiro ter o tekočih finančnih gibanjih, poleg tega pa so omejene z razpoložljivimi materialnimi viri in mnogokrat odvisne od financiranja iz državnega proračuna, ki se izvaja preko javnih razpisov.

4.3 Tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti

4.3.1 Tveganja za posameznika

Finančna nekompetentnost ustvarja ranljive posameznike, ki jim manjkajo bistvene sposobnosti za upravljanje z osebnimi financami in razumevanje finančnih zadev. To lahko pomembno vpliva na njihovo sposobnost doseganja osebnega blagostanja in lahko vodi v prezadolženost in socialno izključenost (Tabela 4.1).

Tabela 4.1: Tveganja, ki izvirajo iz finančne nekompetentnosti

DIMENZIJE POTROŠNIKOVE RANLJIVOSTI NA TRGU				
DOSTOPNOST NA TRG	PRESOJA INFORMACIJ	RAVNANJE	IZID	
Karakteristike, ki omejujejo zmožnost doseganja maksimalnega blagostanja posameznika povezane z:			POVEČAN RIZIKO ZA NEGATIVEN IZID IN VPLIV NA BLAGOSTANJE POSAMEZNIKA	
omejeno tržno dostopnostjo	omejenimi zmožnostmi presojanja informacij	omejenimi zmožnostmi delovanja		
Težave s pridobivanjem informacij ali s prilagoditvijo				
Pridobivanje informacij	Razlaga informacij			
	Nezmožnost dostopanja, izbire ali nakupa, ustreznega produkta ali napačen izbor in nakup			
	Primerjanje ponudb	Zamenjava in nakup		
	Visoka dovzetnost za marketinške akcije, ki vplivajo na			
	presojo ustreznosti ponudbe	delovanje posameznika na trgu		

Vir: European Commission (2016, 49).

Najpogostejša težava finančno nekompetentnih posameznikov je, da napačno ocenjujejo svoj finančni položaj ali pa se sploh ne zavedajo tveganj, ki jih prevzemajo s finančnimi posli, ki jih sklepajo. Takšne skupine so še posebej ranljive, saj na primer precenijo svojo sposobnost za odplačevanje hipotekarnih posojil, kar je ena

od največjih finančnih obveznosti, ki jih lahko v svojem življenju sprejme posameznik ali gospodinjstvo.

Če ima posameznik trajno nizke dohodke, nima znanja za upravljanje osebnih financ, nima dolgoročnega finančnega načrta, nima rezerv za kritje nepričakovanega izpada dohodka in zavarovanj ali pa izbira finančne produkte, ki ne ustrezajo njegovim potrebam, so dosti bolj nagnjeni k zadolževanju in težavam v prihodnosti. Zlasti še, če bi se njegove osebne razmere nenadoma spremenile (smrt partnerja, ločitev, bolezen, izguba službe) pa tudi, če bi bile pričakovane (rojstvo otroka, upokojitev). Po nekaterih študijah (Taylor 2009) statistike kažejo, da se finančne težave lahko zvišajo za:

- 19 % ob rojstvu otroka,
- 63 % ob izgubi službe,
- 17 % ob ločitvi,
- 31 % ob upokojitvi.

Na drugi strani pa se lahko finančne težave znižajo za:

- 27 % ob prvi zaposlitvi,
- 15 %, če je zaposlen tudi partner.

Nenačrtovanje je tudi eden od razlogov, zakaj si posamezniki težko zagotovijo zadovoljiv življenjski standard, ko so v pokoju. Ker se življenjska doba daljša, so odločitve, ki so povezane z varčevanjem za čas upokojitve, še posebej pomembne.

Kadar posameznik ali gospodinjstva zaradi vztrajnih finančnih težav ali nepričakovanih življenjskih dogodkov niso več sposobni poravnati svojih finančnih obveznosti, ne da bi jih to potisnilo pod prag revščine, govorimo o prezadolženosti.

Tveganje za prezadolženost je večja pri finančno nekompetentnih posameznikih z nižjo izobrazbeno strukturo, nižjim osebnim dohodkom in pri tistih z velikim deležem finančnih obveznosti glede na razpoložljivi dohodek.

Odnos finančno nekompetentnega posameznika ali gospodinjstev pri upravljanju osebnih financ, ki lahko pripelje do prezadolženosti ima naslednje značilnosti:

- težko shajanje s svojimi dohodki,
- odsotnost finančne rezerve za nepričakovane izdatke,
- financiranje trenutnega življenjskega standarda s prekomernim zadolževanjem, med katerega sodijo tudi redne prekoračitve stanja na plačilnih karticah,
- pojav zamud pri plačilih hipotek, potrošniških posojil, najemnin in drugih življenjskih stroškov,
- najemanje premostitvenih kreditov za poplačilo zapadlih dolgov,
- izposoja denarja od sorodnikov, prijateljev in na črnem trgu,
- odsotnost načrta poplačila dolga in upravljanja z denarjem,
- iskanje finančnih nasvetov pri nekvalificiranih osebah,
- izogibanje upnikom in zanikanje težav.

S finančno nekompetentnostjo in prezadolženostjo se pojavlja tudi problem finančne izključenosti. Po definiciji Evropske komisije se finančna izključenost nanaša na »proces, kjer se posamezniki srečujejo s težavami pri dostopu do in/ali do uporabe finančnih storitev in produktov na reguliranem finančnem trgu, ki so ustrezne njihovim potrebam in jim omogoča normalno družbeno življenje v družbi, ki ji pripadajo« (Evropska komisija 2008, 9). Iz prakse najbolj razvitih programov finančnega varstva potrošnikov je opazno, da ena vrsta ranljivosti lahko pripelje do kaskadnih učinkov na drugih področjih (Financial Conduct Authority 2015).

Za popolno udeležbo v gospodarskem in socialnem življenju v sodobni družbi je postal ključen dostop do transakcijskih bančnih storitev in njihove uporabe.

Uporaba gotovine se zmanjšuje, saj se plače, nadomestila in računi za javne storitve vedno pogosteje plačujejo preko bančnih računov. Bančni račun ima vlogo vstopne točke, ker je temeljno orodje ne samo za dostop do osnovnih finančnih storitev, ki segajo od elektronskih plačil do potrošniških posojil, hipotek in življenjskih zavarovanj, temveč tudi do večje izbire blaga in storitev, ki so na voljo na internetu.

Tisti, ki živijo v revščini ali pa so socialno izključeni (npr. migranti), nimajo dostopa do finančnih storitev, kot so depozitni ali transakcijski računi. Težave imajo tudi pri varčevanju, posojilih, zavarovanjih in plačilnih storitvah.

Razlogi za finančno izključenost obstajajo tako na strani ponudbe kot povpraševanja (Slika 4.3).

Slika 4.3: Prikaz vzrokov finančne izključenosti posameznika

Vir: Eurobarometer (2012).

Obstaja prostovoljna finančna izključenost, ko posamezniki ne vidijo ne prednosti niti potrebe, da bi uporabljali bančne storitve ali pa uporabljajo bančni račun druge osebe, npr. račun svojega partnerja. Neprostovoljna finančna izključenost nastane, ko je osebi zavrnjena prošnja za odprtje bančnega računa zaradi slabe kreditne zgodovine, nerednih prilivov, nerezidenčnega statusa in zaradi previsokih cen bančnih storitev. Oboje vodi v omejeno izbiro blaga in storitev in omejitve v družbenem življenju (omejena socializacija, nezmožnost sprejemanja odgovornosti za svojo prihodnost). Mnoge lahko pojasnimo s pomanjkanjem finančnih kompetenc. V povprečju kar ena desetina prebivalcev EU nima nobenega finančnega produkta (Eurobarometer 2012, 14), pri čemer imajo posamezniki, ki so se izobraževali dalj časa, več finančnih produktov. Podatki tudi kažejo, da ljudje, ki imajo težave s

plačevanjem svojih finančnih obveznosti, kupujejo manj finančnih produktov, z izjemo osebnih posojil (Eurobarometer 2012, 16). Pomemben dejavnik predstavlja tudi starost posameznika.

Po podatkih Eurobarometra tudi sprejemanje finančnih odločitev ne poteka vedno na najbolj optimalen način. Pri sprejemanju finančnih odločitev se pomemben odstotek ljudi ne posvetuje s finančnimi svetovalci (bodisi odvisnimi ali neodvisnimi od industrije), temveč se najprej obrne na svojega partnerja ali družinskega člana, prijatelje, sosede in znance. Pri priporočilih za kreditne kartice je delež 47 %. Za življenjska zavarovanja 36 %, za hipoteke 35 %, za transakcijske račune 39 %.

Zanimiv pa je tudi podatek, na kakšen način posamezniki rešujejo spore s ponudniki. Veliko Slovencev na primer se tudi pritožuje raje znancem in partnerjem kot prodajalcem, kar 11 % pa je takih, ki se ne pritoži nobenemu (Eurobarometer 2012).

Kaj pomeni prikrajšanost, s katero se soočajo posamezniki, je dobro razvidno iz odgovorov anketiranih starejših prebivalcev iz raziskave Eurobarometer »Revščina in izključenost starejših državljanov EU«, ki odgovore razčlenjuje po posameznih področjih življenjskih aktivnosti (Eurobarometer 2014).

Življenjski stroški:

Anketa je pokazala, da starejšim primanjkuje denarja že za vsakodnevne življenjske stroške, za priboljške pa ga zmanjka. Posamezniki imajo tudi težave pri kritju nepričakovanih izdatkov, zaradi premajhnih dohodkov in čustvenih ter fizičnih posledic, ki jih to prinese, pa se čutijo socialno izključeni in osamljeni.

Zdravstvo in domovi za ostarele:

Pomanjkanje denarja pomeni nižjo kvaliteto oskrbe v zdravstvenih domovih in domovih za ostarele, stroški nesubvencioniranih zdravil pa so hud udarec za njihove proračune.

Življenjske razmere in razmere v soseskah:

Starejši zaradi visokih stroškov vzdrževanja stanovanj le-te slabo vzdržujejo in živijo v majhnih stanovanjih. Mnogokrat v soseskah, kjer se pojavlja kriminal in družbeno neprilagojeno vedenje. Srečujejo se tudi z deložacijami.

Medgeneracijska revščina:

Mnogokrat starejši nudijo finančno pomoč svojim otrokom, čeprav se že sami težko prebijejo iz meseca v mesec.

Brezposelnost:

Tisti starejši, ki so postali brezposelni predvsem zaradi posledic svetovne gospodarske krize, imajo težave z iskanjem nove zaposlitve.

Nezadostna podpora

Revni in socialno izključeni menijo, da so se njihove življenjske razmere poslabšale, ker ni na voljo socialnih mrež in nimajo družinske podpore.

Birokracija

Sodelujoči v anketi so se pri podajanju vlog za finančno in drugo pomoč srečevali z administrativnimi ovirami.

4.3.2 Tveganje za gospodarstvo

Finančno nekompetentni posamezniki lahko vplivajo na razvoj in konkurenčnost maloprodajnih finančnih trgov (Slika 4.4). Če se pred nakupom finančnega produkta ne posvetujejo pri primernem svetovalcu, če storitev in produktov aktivno ne primerjajo po njihovih lastnostih, cenah, dostopnosti in varnosti, če so vezani na posamezno blagovno znamko, če ne razumejo pogodbenih obveznosti itd., lahko ponudniki finančnih storitev in produktov bodisi znižajo kvaliteto svoje ponudbe ali pa ne ponujajo vse palete produktov in storitev. Lahko zaračunavajo višje cene, ker se ne bojijo konkurence, poleg tega pa se lahko na trgu pojavlja ponudba povsem neustreznih produktov in storitev zaradi izkrivljenega signala ponudnikom o tem, kaj

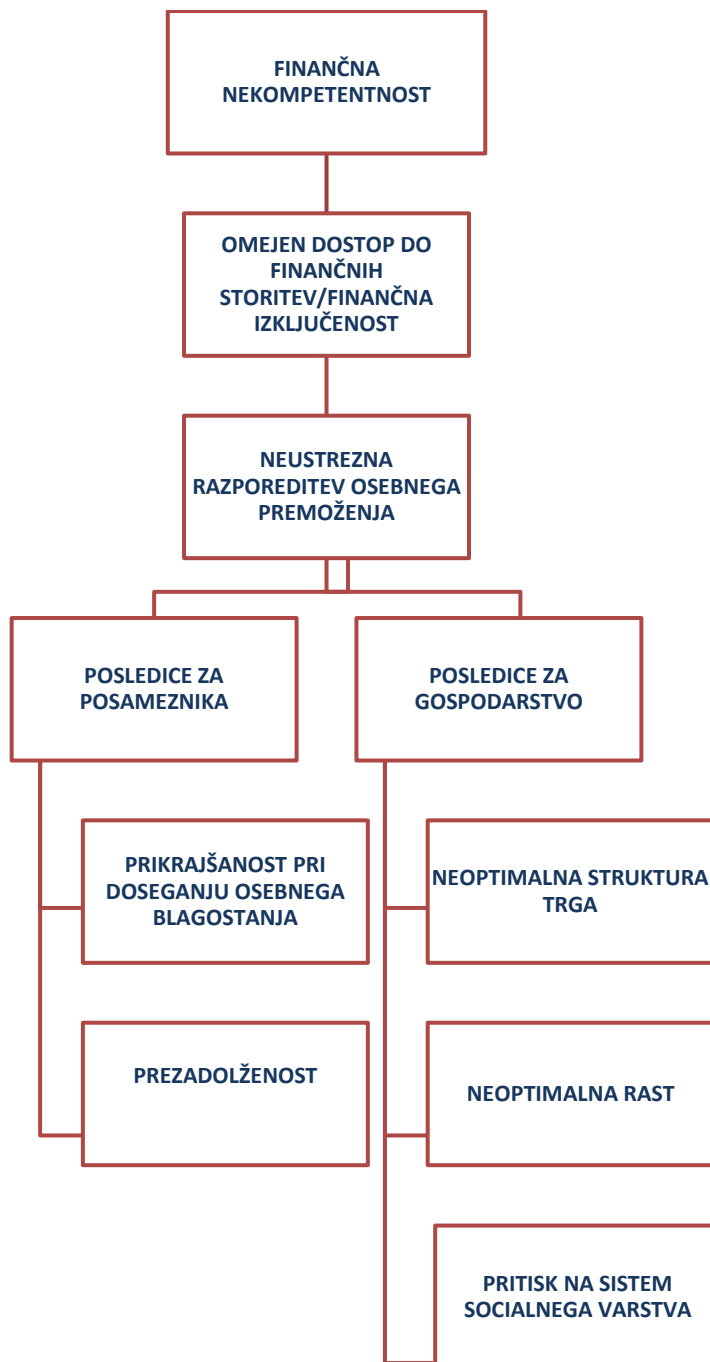
posamezniki potrebujejo. Vedno znova se pojavljajo tudi primeri prevar in goljufij, ki še poglobljajo nezaupanje v finančne trge.

Poslabšanje gospodarskega stanja poveča izgubo zaupanja potrošnikov v finančni sistem in poveča strah v zvezi z njihovim lastnim finančnim stanjem, zato trošijo manj, še posebno za luksuzne dobrine. Takšna znižanja potrošnje določenih segmentov produktov se hitro seštevajo. Tudi podjetja so znižala tekočo porabo; nekateri so znižali plače delavcem v zameno za ohranitev delovnega mesta in tako znižali njihovo kupno moč, mnogi pa so bili prisiljeni najemati draga kratkoročna posojila pri bankah. Ker ima zaupanje potrošnikov in podjetij učinek na uspešnost gospodarstva, se redno merita.

Kazalec zaupanja potrošnikov izkazuje povprečje ravnotežij odgovorov na vprašanja o pričakovanem finančnem stanju v gospodinjstvu, pričakovani ekonomski situaciji v državi, pričakovani stopnji brezposelnosti in varčevanju v prihodnjih 12 mesecih (SURS).

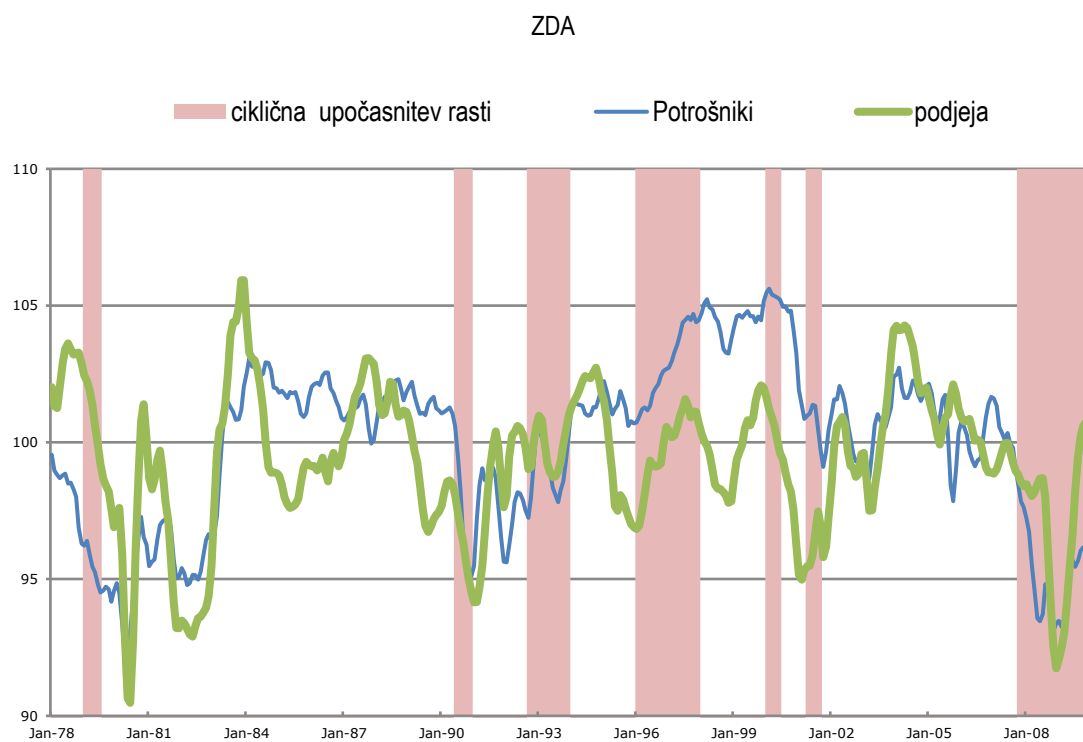
Kot je razvidno iz prikazov razpada zaupanja v ZDA in EU (Slika 4.5 in Slika 4.6) se zaupanje potrošnikov in podjetij znižuje z upočasnitvijo rasti gospodarstva. Med finančno krizo je zaupanje v državah OECD ostro padlo in v letu 2008 doseglo najnižji nivo v zadnjih tridesetih letih. To je bilo obdobje, ko je finančna kriza končno udarila v gospodinjstva.

Slika 4.4: Posledice finančne nekompetentnosti

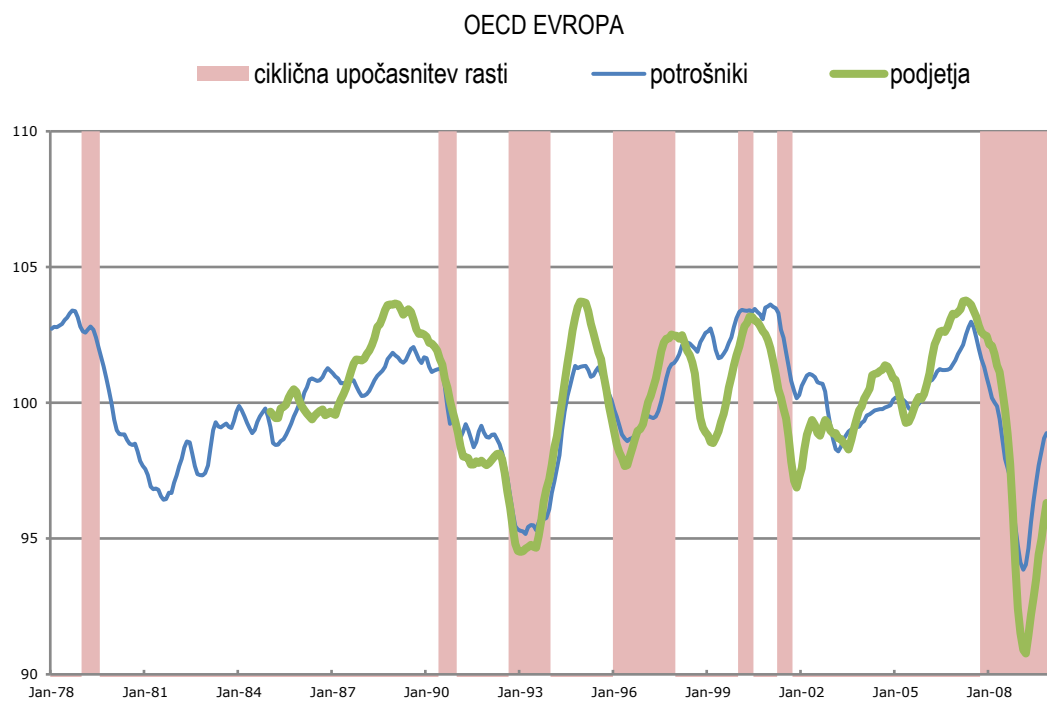
Vir: Habschick in drugi (2007).

Slika 4.5: Razpad zaupanja podjetij in potrošnikov v ZDA

Vir: OECD (2010a).

Slika 4.6: Razpad zaupanja podjetij in potrošnikov v EU

Vir: OECD (2010a).

4.3.3 Pritisk na sistem socialnega varstva in socialne ter družbene posledice spremenjenih socialnih politik – primer Slovenije

Posamezniki, ki zaradi finančne nekompetentnosti zapadejo v finančno izključenost in pod prag revščine brez aktivne intervencije države mnogokrat niso zmožni izstopiti iz stanja v katerem so se znašli. »Ob tem tudi velja, da družbeno dno ni ne sindikalizirano ne kako drugače vidno, pač pa stigmatizirano in brez vplivnih zagovornikov« (Dragoš 2015, 201).

Za povprečno slovensko gospodinjstvo je značilno, da je razmeroma nizko zadolženo, nenaklonjeno prevelikim tveganjem in izkazuje visoko stopnjo varčevanja. Ta zadolžitev je tudi bistveno nižja kot v drugih članicah EU (Banka Slovenije 2016). Toda ti podatki kažejo le povprečje zelo različnih tipov gospodinjstev, ki se med seboj ločijo tako po razpoložljivem dohodku kot po starosti, izobrazbi in ekonomskem statusu posameznih članov. Gospodinjstva z nižjimi dohodki, mlajšimi, starejšimi, upokojenimi in brezposelnimi člani pa so tiste ranljive skupine, ki so s poglobljanjem finančne krize postale finančno ranljivejše in pri katerih je tveganje za zdrs v prezadolženost in finančno izključenost največje (Gorišek in Pahor 2013).

Z večanjem zadolženosti ranljivih skupin prebivalstva, ki zaradi nizke funkcionalne pismenosti oteženo komunicirajo na finančnih trgih in ne znajo ustrezno reševati težav, kadar do njih pride, so znatno omejene tudi pri možnosti za aktivno državljanstvo in družbeno življenje. To postane širši družbeni problem takrat, ko stroški prezadolženosti, socialne izključenosti in zdrsa v revščino ne bremenijo več posameznika, gospodinjstva in njegove socialne mreže, ampak predstavljajo pritisk na socialne izdatke države. Če ukrepi socialnega varstva niso ustrezni ali zadostni, to še poslabša socialni položaj ljudi in prispeva k padcu domače porabe.

Teoretiki ugotavljajo, da se socialni sistemi v vseh evropskih državah v zadnjih šestih letih soočajo z dvema velikima pritiskoma. Prvega predstavlja ekonomska kriza, drugega zahteve po zmanjševanju obsega javne porabe (finančni konsolidaciji), medtem ko se število ljudi, ki zaradi posledic ekonomske krize potrebujejo pomoč, povečuje (Trbanc in drugi 2015).

V Sloveniji so zahteve po racionalizaciji proračunskih odhodkov in grožnje z evropsko »Trojko⁸« privedle do prvega systemskega zakonodajnega varčevalnega ukrepa ravno z zmanjšanjem zneska denarnih socialnih pomoči. Tolikšno znižanje dohodka prejemnikov socialnih pomoči ni doletelo nobene poklicne niti kakšne druge kategorije državljanov (Dragoš 2015, 196–197).

Politika racionalizacije proračunskih odhodkov se je še radikalizirala z zniževanjem plač v javnem sektorju in okrnitvijo ali odpravo socialnih pravic, med njimi znižanje pokojnin nekaterim upokojujencem, omejevanje subvencionirane prehrane za študente, znižanjem starševskega nadomestila in otroškega dodatka. Vsi ti varčevalni ukrepi so brez dvoma prispevali k poglobljanju recesije, zlasti zaradi drastičnega padca domače porabe (Breznik 2015, 211–212).

V času krize se je poglobljala tudi dohodkovna neenakost, hkrati pa je naraščal tudi tisti del dolga delodajalcev do zaposlenih, ki je nastal zaradi neplačanih prispevkov za socialno varnost (Breznik 2015, 212–213).

Politika racionalizacije proračunskih odhodkov in proces razdolževanja podjetij in samostojnih podjetnikov, kot posledica finančne krize, je dodatno pokazala, da imajo motnje v post kriznem delovanju maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA ne samo ekonomske, temveč tudi socialne razsežnosti.

V takem okolju radikalnega poslabšanja položaja najbolj ranljivih skupin posameznikov, in po prisilnem prestrukturiranju njihovih preživetvenih vzorcev, se zdi spodbujanje dvigovanja finančnih kompetenc na nacionalni ravni bizaren in ciničen poskus prehoda iz osnovne rehabilitacije posameznika v izvajanje aktivacijskih socialnih politik. Timing ne bi mogel biti bolj napačen in hkrati bolj nujen. Vsekakor pa najmanj deset let prepozen.

⁸ Trojko za pogajanja o pogojih za dodelitev finančne pomoči državam članicam evroobmočja sestavljajo Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad.

Recesija je takoj vplivala na zaposlenost in socialni položaj prebivalstva. Nezaposlenost v Sloveniji se je iz rekordno nizkih 4.4 % v letu 2008 povzpela na 12.3 % v letu 2015 (SURS).

Med skupine z najvišjo stopnjo tveganja revščine spadajo gospodinjstva brez delovno aktivnih, enočlanska in enostarševska gospodinjstva, družine z vzdrževanimi otroki, brezposelni, najemniki stanovanj in osebe z največ osnovnošolsko izobrazbo, poleg njih pa tudi samozaposlene osebe.

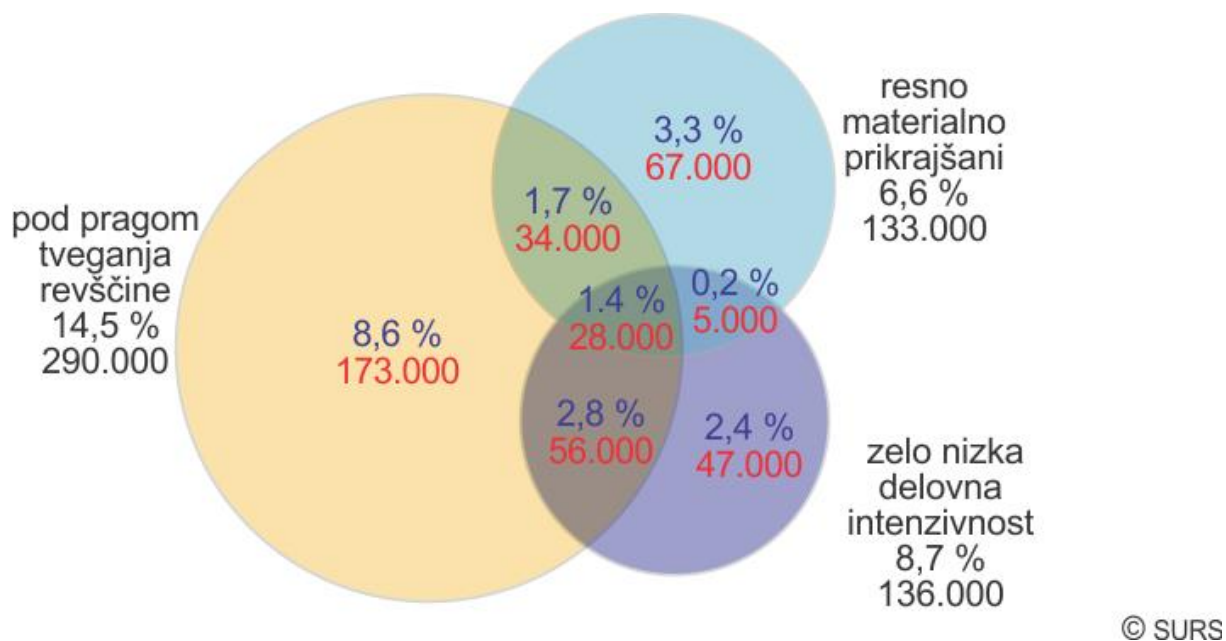
Tabela 4.2: Osebe z najvišjo stopnjo tveganja revščine, Slovenija

	2013	2014
	% oseb pod pragom tveganja revščine	
Glede na delovno intenzivnost gospodinjstva		
gospodinjstva brez delovno aktivnih članov, z vzdrževanimi otroki	75,2	76,5
gospodinjstva brez delovno aktivnih članov, brez vzdrževanih otrok	29,1	30,5
gospodinjstva z manj kot polovico delovno aktivnih odraslih članov, z vzdrževanimi otroki	45,5	44,0
Glede na tip gospodinjstva		
enočlanska gospodinjstva	32,8	33,0
enostarševska gospodinjstva	30,1	27,4
Glede na najpogostejši status aktivnosti v letu pred anketiranjem (starost 18+)		
samozaposlene osebe	27,9	25,2
brezposelne osebe	46,2	45,3
drugi neaktivni (gospodinje, študenti, nezmožni za delo ...)	16,8	21,2
Glede na starost in spol		
ženske, starejše od 64 let	25,5	21,6
Glede na stanovanjsko razmerje gospodinjstva		
najemniki stanovanj	34,3	35,2
Glede na dokončano izobrazbo (starost 18+)		
osebe z največ osnovnošolsko izobrazbo	30,6	28,2

Vir: SURS.

V Sloveniji je bilo leta 2014 po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije 410.000 oseb izpostavljenih tveganju socialne izključenosti, kar znaša 20,4 % prebivalstva. Delež revščine se je povzpela na 14.5 %, to je raven, ki je doslej še nismo izmerili.

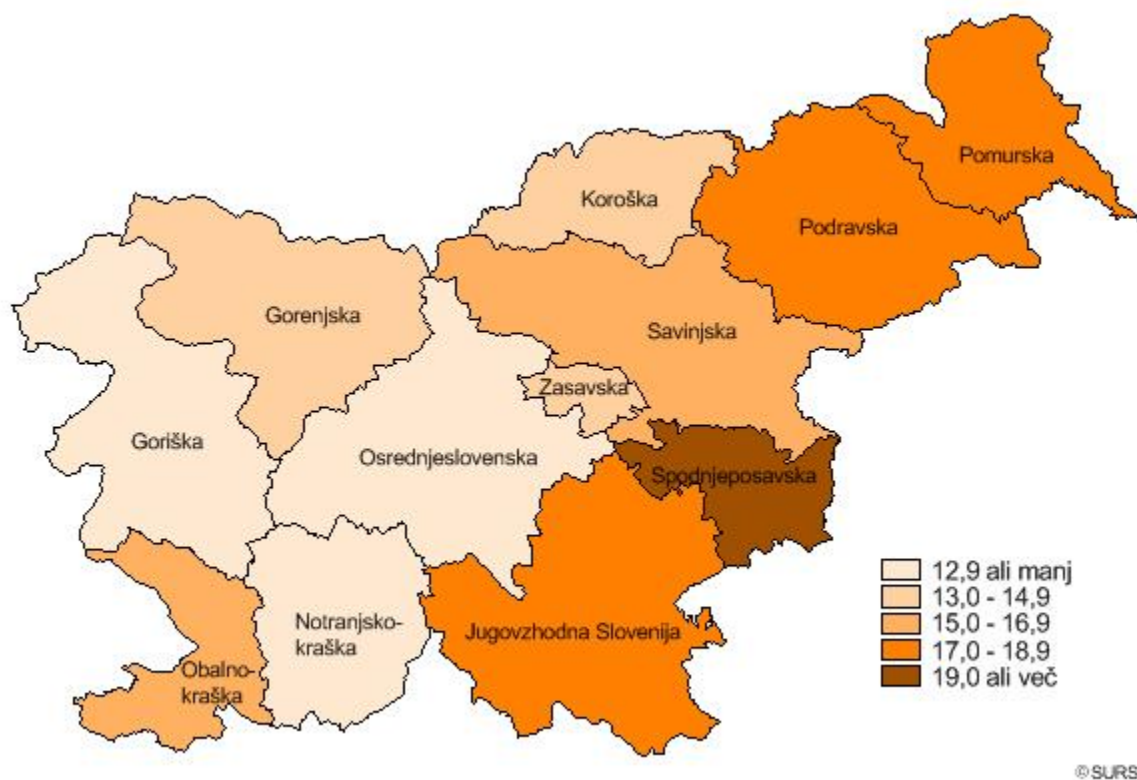
Slika 4.7: Osebe, izpostavljene tveganju socialne izključenosti, Slovenija, 2014

Vir: SURS.

Večje tveganje revščine je zelo neenakomerno porazdeljeno tudi glede na kraj bivanja. Kritične so vse vzhodne regije, med njimi najbolj Spodnjeposavska, vse z evropsko nadpovprečnimi odstotki (Dragoš 2015, 208).

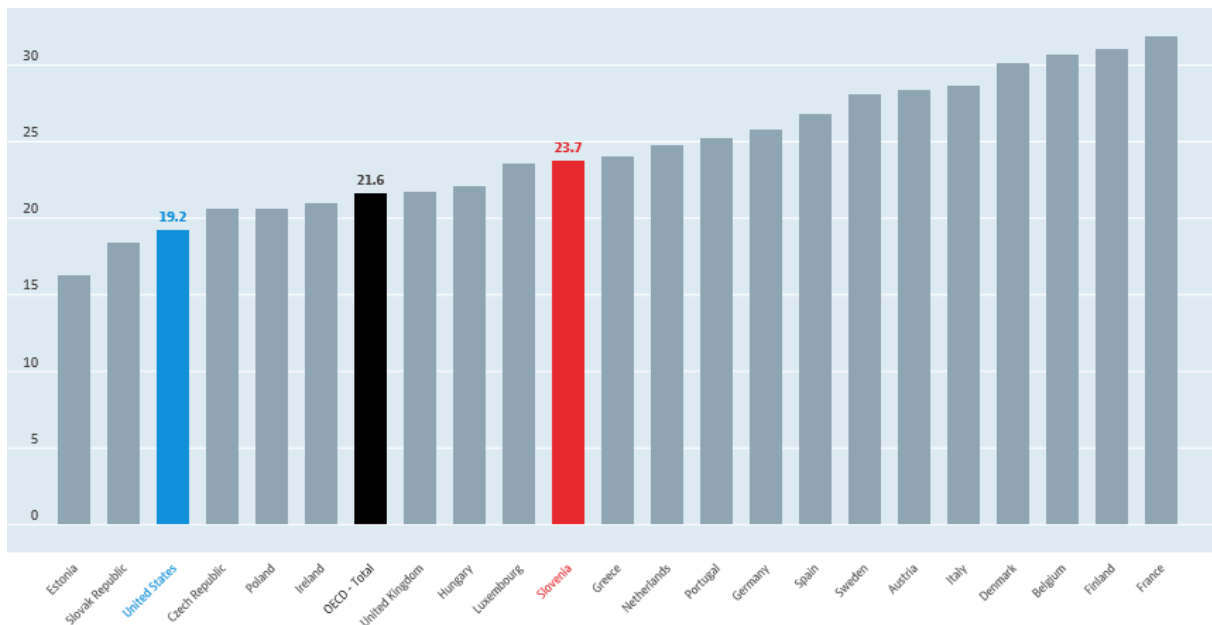
Slika 4.8: Stopnja tveganja revščine, statistične regije, Slovenija, 2014

Vir: SURS.

Slovenija je po deležu BDP, ki ga dajemo za izdatke za socialno zaščito nekoliko nad povprečjem držav OECD, hkrati pa nižje od evropskega povprečja.

Slika 4.9: Socialni izdatki po državah OECD v procentu BDP, 2014

Vir: OECD (2014c).

4.4 Izsledki vedenjske ekonomije

Teorija racionalne odločitve predvideva, da se posamezniki odločajo na podlagi razpoložljivih informacij, preteklih izkušenj in smiselnih obetov ter na tej podlagi sprejemajo razumne odločitve za varčevanje, posojanje in zavarovanje, ki so v njihovem najvišjem interesu. Vedenjska ekonomija v svojem pristopu upošteva, da se posamezniki vedno ne odločajo racionalno tudi če poznajo in razumejo vsa razpoložljiva dejstva ter da lahko zaradi različnih vedenjskih in psiholoških dejavnikov sprejemajo neprimerne odločitve. Če posamezniki sprejemajo odločitve, ki se na prvi pogled zdijo neracionalne, za to obstajata dve razlagi (OECD 2010b):

1. Konvencionalno ekonomski zaključek bi bil, da so bile razpoložljive informacije, na podlagi katerih je posameznik sprejel odločitve, bodisi nezadostne bodisi napačne ali oboje hkrati.

2. Psihološko pa se neracionalna odločitev lahko pojasni z navidezno visokimi stroški racionalnega obnašanja za posameznika, ki mora v ovrednotenje dolgočasnih in preobsežnih informaciji vložiti veliko miselnega napora.

Kaj se ljudje odločijo, da vedo in kaj bodo delali s tem znanjem je torej lahko bolj odvisno od njihovih notranjih psiholoških lastnosti. (Meza in drugi, 2008)

Z vidika finančnega varstva potrošnikov sta pomembna dva izsledka vedenjske ekonomije. Prvič, da ima potrošnik zaradi vedenjskih odklonov omejene možnosti pri izbiri ustreznega produkta in omejene možnosti pri medsebojnem primerjanju produktov. Drugič, da vedenjski odkloni vplivajo tudi na kvaliteto opravljene storitve ponudnikov finančnih storitev in produktov. In sicer nivo finančne pismenosti, ki jo pred ponudnikom izkaže potrošnik in celo formalen ali neformalen način oblačenja potrošnikov (Mazer in drugi 2014, 10). Nihče ni imun na vedenjske odklone.

Zaradi številnih razlogov je področje maloprodajnih storitev tisto, kjer so potrošniki še posebno nagnjeni k vedenjskim odklonom, ki vodijo v napačne odločitve:

- številni produkti so za večino ljudi preveč kompleksni, abstraktni in pogostokrat z zapleteno strukturo stroškov. Ljudje lahko poenostavljajo odločitve s tem, da se osredotočajo le na glavne značilnosti produkta in pri tem sprejmejo napačno odločitev,
- mnogo produktov vključuje kompromis med sedanostjo in prihodnostjo. Ljudje se velikokrat odločijo v prid kratkoročnim ciljem zaradi težav s samokontrolo,
- odločitve zahtevajo oceno rizikov in negotovosti, ki jih ljudje niso sposobni ocenjevati,
- odločitve so lahko čustvene zaradi stresa, zaskrbljenosti itd., namesto da bi temeljile na oceni stroškov in koristi,
- nekateri produkti ne dovoljujejo učenja iz preteklih napak, npr. odločitve za hipotekarni kredit ali pokojninski načrt, kjer so posledice vidne šele na dolgi rok (Erta in drugi 2013, 5).

Nekateri principi vedenjske ekonomike so bili že upoštevani pri oblikovanju zakonodajnih rešitev s področja maloprodajnih finančnih storitev in varstva potrošnikov (na primer zahteve za predložitev ključnih podatkov za vlagatelje s poenostavljenimi razkritji informacij v predpogodbenih dokumentih in uvedbo časa za premislek – cooling off – v EU ter iniciativo »know before you owe« v ZDA). Tako so ugotovili, da na odločitve posameznika vplivata enostavnost prikaza informacij in obseg razpoložljivih opcij. Nadalje, da ljudje izbirajo najbolj udobne opcije, še posebej standardizirane rešitve in nenazadnje, da lahko izpostavljanje določenih opcij ali lastnosti produkta vpliva na sprejemanje odločitev (Lunn, 2014).

4.4.1 Značilni vedenjski odkloni

Obstaja mnogo vedenjskih odklonov, ki vplivajo na sprejemanje odločitev na finančnih trgih. Kategorizirati jih je možno v odvisnosti od tega, na katero komponento odločanja vplivajo. To je lahko vpliv na izbiro, prepričanje ali na proces odločanja (Tabela 4.3).

Tabela 4.3: Vedenjski odkloni ki izkrivljajo odločitve

VPLIV NA IZBIRO (ki temelji na želji	VPLIV NA PREPRIČANJE O VERJETNOSTI RAZLIČNIH IZIDOV	VPLIV NA PROCES ODLOČANJA
Na izbiro vplivajo čustva in psihološke izkušnje (npr. delujemo, da se izognemo obžalovanju, če ne kupimo zavarovanja za primer poplave).	Prepričanje, razvito na podlagi posploševanja oz. t. i. »pravila palca« (morda se nam zdi, da so poplave verjetne zaradi barvitih časopisnih člankov).	Sprejemanje nezanesljivih odločitev na podlagi bližnjic (izberemo najcenejše možno zavarovanje na internetni strani ponudnika).

Vir: Erta in drugi (2013, 15).

Primeri vpliva na izbiro

- **Odlaganje in nezadostno varčevanje**

Posameznik zavlačuje z delovanjem, čeprav se zaveda, da bi bilo boljše takojšnje ukrepanje. Odlaganje je glavni vzrok nezadostnega varčevanja in pomanjkanja primerne zavarovanja, ki ima za posledico nepripravljenost na nepredvidene dogodke, kot so izguba službe, smrt družinskega člana ali pa premalo sredstev za upokojitev.

- **Odlaganje in časovna neskladnost izbire**

Odločitev za neko rešitev se izbere v odvisnosti od tega, kako daleč v prihodnosti se bo izbrana opcija realizirala. Takojšnjemu izplačilu posameznik daje nesorazmerno večjo prednost in pomembnost pred veliko večjimi in dolgoročnejšimi ugodnostmi, ki bodo nastopile v prihodnosti.

Primeri vpliva na prepričanje

- **Prevelika zaupljivost**

Ljudje velikokrat verjamejo, da se jim lahko pripeti dober dogodek in da se jim ne more zgoditi nič slabega.

- **Prevelika samozavest**

V veliko primerih so posamezniki preveč samozavestni glede lastnih sposobnosti in ne preverjajo zadostno razpoložljivih informacij, ki imajo lahko pomemben vpliv na njihove finance.

Primeri vpliva na proces odločanja

- **Miselni proračun**

Posamezniki miselno ločujejo oziroma razporejajo denar in se do njega različno obnašajo glede na to kako so ga pridobili (loto, vračilo dohodnine, prejete dividende ...) ali namen porabe (veliki nakupi, mali nakupi, nakupi luksuznih dobrin ...).

- **Prepričevanje in socialni vplivi**

Veliko posameznikov se brez večjega razmišljanja zanaša na nasvete sosedov, sorodnikov, enega finančnega posrednika ali svetovalca, ker ga dojemajo kot zaupanja vrednega in strokovnega.

4.5 Politike finančnega varstva potrošnikov v EU in ZDA po finančni krizi

Gospodarske in družbene reforme, ki zadnjih trideset let potekajo v večini razvitih držav, postopoma razgrajujejo vizijo socialne države, kot je nastala po drugi svetovni vojni in v kateri je kapitalizmu uspevalo koeksistirati s politikami socialnega varstva in politiko polne zaposlitve. Ti trendi so bili v začetku najbolj izraženi v ZDA, kjer nivo socialnega varstva ni nikoli dosegal evropskega, hkrati pa so bile zahteve po večji fleksibilnosti trga dela, ukinjanju ter zmanjševanju javne porabe za izobraževanje, socialne transfere, pokojnine in javno zdravstvo, zaradi globalizacijskih trendov, ki naj bi jih narekovali, prisotne že pred začetkom finančne krize.

Vlade, ki so v času finančne krize močno intervenirale v korist kapitala, niso v enaki meri intervenirale v korist posameznika, čeprav neravnovesje moči, asimetrija informacij in količina razpoložljivih finančnih virov med ponudniki finančnih storitev in potrošniki slednje postavlja v izrazito podrejen položaj. Iz izkušenj ZDA so omenjene vlade spoznale, da je močno finančno varstvo potrošnikov potrebno ne samo zaradi varovanja njihovih interesov, temveč tudi zaradi varnosti nacionalnih finančnih sistemov.

Politike finančnega varstva potrošnikov so se tako formalno vključile v vse politike, ki vplivajo na potrošnikove interese na trgu, vendar so na nivoju EU v zadnjem obdobju usmerjene predvsem na urejanje stanja na področju ponudbe, manj pa na področju povpraševanja.

Evropske zakonodajne iniciative po letu 2008 se na primer lotevajo izboljševanja finančnih izidov z odpravljanjem nepoštenih poslovnih praks, varstvom pred zlorabami na trgu, odpravljanjem ovir za čezmejno kupovanje maloprodajnih storitev in zamenjavo ponudnikov, zagotavljanjem večje izbire finančnih

produktov, spodbujanjem zagotavljanja osnovnega bančnega računa, vzpostavljanjem mehanizmov izvensodnega reševanja potrošniških sporov, izboljšanjem primerljivosti finančnih produktov in spodbujanjem razvoja enotnega digitalnega trga.

V letu 2011 so bili ustanovljeni tudi trije novi evropski nadzorni organi s skupnim imenom ESAs⁹, z večjimi nadzornimi, regulatornimi in koordinacijskimi pooblastili, ki so reformirale stare nadzorne institucije na področju finančnega trga. Evropski nadzorni organi kot so ESMA¹⁰, EBA¹¹ in EIOPA¹² v sodelovanju z nacionalnimi nadzorniki finančnega sistema delujejo z vidika mikro-bonitetnega nadzora trga in so komplementarne inštituciji, ki na evropski ravni skrbi za makro-bonitetni nadzor finančnega trga: ESRB¹³. Slednji vključuje predstavnike Evropske centralne banke, nacionalnih centralnih bank, drugih nadzornikov držav članic ter Evropske komisije. Od leta 2008 Evropska unija spremlja razvoj enotnega trga tudi z vidika maloprodajnih finančnih storitev s pregledom stanja potrošniških trgov imenovanim »potrošniški barometer« (anlg. The Consumer Scoreboard), ki prikazuje delovanje enotnega trga skupaj in po posameznih državah članicah EU in opozarja na morebitne težave.

Te novosti so do neke mere podprle prizadevanja potrošniških organizacij za izboljšanje stanja na strani povpraševanja, niso pa odpravile temeljnih neravnovesij na trgu maloprodajnih finančnih storitev, ki, kot je bilo večkrat poudarjeno, z vse večjim prenašanjem odgovornosti za finančne odločitve in varnost v prihodnosti od države in delodajalcev na posameznika, in večanjem prevzetih tveganj, ki jih prinašajo sprejete odločitve, ostajajo nespremenjena. Potrošniki so zaradi neravnovesja moči, pomanjkanja temeljnega znanja, informacij in virov, ki so jim na voljo v primerjavi s ponudniki, že v izhodišču v slabšem položaju.

⁹ European Supervisory Authorities

¹⁰ European Securities and Markets Authority

¹¹ European banking authority

¹² European Insurance and Occupational Pensions Authority

¹³ The European Systemic Risk Board

Obseg kompleksnih informacij, ki jih morajo posamezniki ovrednotiti, in odločitev, ki jih morajo sprejeti, ne da bi bili za to v celoti usposobljeni, ne da bi znali v celoti izraziti kaj potrebujejo ali da bi se v celoti zavedali vseh posledic, pa je vedno večji.

Ni torej nenavadno, da je finančna pismenost ob bralni in matematični pismenosti prepoznana kot ena ključnih kompetenc v sodobni družbi. Nenavadno je, da so iz Zelene knjige za leto 2016 izpadli tisti cilji, ki so se nanašali na krepitev segmenta povpraševanja, in sicer z vidika dviganja finančnih sposobnosti posameznika za pravilno odločanje glede na svoje osebne finančne okoliščine, izboljšanje razumevanja finančnih produktov, storitev in konceptov ter razvijanje sposobnosti, ki jih potrebujejo za doseganje večjega osebnega blagostanja.

Dvigovanje stopnje finančne pismenosti potrošnikov je namreč še pred finančno krizo sodilo med prednostna prizadevanja oblikovalcev politik integriranega finančnega trga, varstva posameznikov in preprečevanja socialne izključenosti, ne samo zaradi koristi za posameznike in gospodinjstva, temveč tudi zaradi koristi, ki jih kompetenten posameznik prinaša družbi in gospodarstvu. Zaradi navedenega je Evropski parlament na primer menil, da je za oblikovanje Evropskega integriranega finančnega trga potrebno več kot le ponujanje večje izbire potrošnikom in poudarjal, da bi snovalci politike morali dejavneje spodbujati finančno pismenost, dostopnost ustreznih informacij ter nepristranskega naložbenega svetovanja. Z dvigom finančne kompetentnosti posameznika se na primer zmanjša raven slabega dolga, poveča se obseg varčevanja, primerne uporabe zavarovalniških proizvodov in primernega pokojninskega zavarovanja (Evropski parlament 2007).

Dejavno spodbujanje finančne pismenosti in izboljšanje dostopnosti neodvisnega naložbenega svetovanja so nadomestila prizadevanja za spodbujanje primerljivosti finančnih produktov in storitev pri potrošnikih na podlagi izboljšane razkritja informacij predpogodbenih dokumentov nekaterih strukturiranih finančnih produktov, kot na primer UCITS ali PRIIPs.

Kot orodje, ki je med drugim namenjeno tudi finančnemu izobraževanju, je EK razvila enoten internetni portal z imenom »Consumer Classroom«, vendar vse kaže, da je spodbujanje finančne pismenosti posameznika vendarle nekoliko padlo na lestvici prioritet skupne evropske politike, pomembnost njenega razvoja pa je ponovno stvar nacionalne presoje vsake posamezne države članice. Pri tem se države med seboj precej razlikujejo, kot je pokazala študija shem namenjenih finančni pismenosti iz leta 2007 (Habschick in drugi 2007).

Ključne ugotovitve kažejo, da se porazdelitev shem, namenjenih finančni pismenosti v EU zelo razlikujejo. V letu 2010 je bilo največ shem identificiranih v Veliki Britaniji, Nemčiji in Avstriji. Velika Britanija ima izrazito vodilno vlogo pri razvoju in implementaciji finančnega izobraževanja in temu namenja tudi veliko finančnih sredstev. Napredni sta tudi Nizozemska in Francija. Med najbolj aktivne države vzhodne Evrope sodi Poljska, medtem pa manjši delež držav, med njimi tudi Slovenija, finančni pismenosti ne posvečajo veliko pozornosti. Druge ugotovitve študije so, da so glavne ciljne skupine proučevanih izobraževalnih shem otroci in mladi odrasli, pri katerih internet velja za najbolj uporabljen kanal izobraževanja. Vsako šesto shemo upravljajo zasebni ponudniki finančnih storitev, kar je 15 % vseh izobraževalnih shem (Habschick in drugi 2007).

ZDA so leta 2010 sprejele Zakon o Dodd-Frankovi reformi Wall Streeta in varstvu potrošnikov (v nadaljevanju zakon Dodd-Frank), ki predstavlja celovito reformo ameriškega finančnega sistema – največjo po veliki recesiji v prejšnjem stoletju. V skladu s tem zakonom, je bila ustanovljena tudi neodvisna regulatorna agencija - Bureau of Consumer Financial Protection - CFPB, ki regulira področje maloprodajnih finančnih storitev in produktov ter skrbi za spoštovanje zveznih zakonov. Znotraj CFPB deluje poseben oddelek, ki se ukvarja zgolj z delovanjem in finančnim izobraževanjem potrošnikov. Znotraj CFPB deluje tudi svetovalni potrošniški odbor – Consumer Advisory Board, ki agencijo obvešča o trendih na finančnih trgih.

Vzporedno z razvojem v EU in ZDA je finančno varstvo potrošnikov dobilo tudi vidnejše mesto na agendi skupine G20. Njeni voditelji so enotni, da je potrebno zaščititi potrošnike, vlagatelje in investitorje pred tržnimi zlorabami, spodbujati visoke standarde kakovosti ter zagotoviti, da svet ne bo več soočen z enako krizo. V letu 2010 so v sklepni izjavi vrha v Seulu potrdili potrebo po večjem finančnem varstvu potrošnikov. Kot odgovor na poziv skupine G20 je bila februarja 2011 ustanovljena delovna skupina za finančno varstvo potrošnikov pod vodstvom OECD. Slovenija ima v tej skupini na povabilo OECD svojega predstavnika, ki pa se sej zaradi finančnih restrikcij praviloma ne udeležuje. Ta delovna skupina je za skupino G20 razvila "Visoka načela finančnega varstva potrošnikov," s čimer so se odločevalci prvič dogovorili o sicer nezavezujočih mednarodnih standardih za povečanje finančnega varstva potrošnikov v vseh sektorjih finančnih storitev.

4.6 Analiza izvajanja Nacionalnega programa finančnega izobraževanja v Sloveniji

V raziskavi Evropske komisije, ki jo je zanjo v letu 2007 izvedla družba Evers&Young, je bilo predpostavljeno, da »vprašanja finančne pismenosti igrajo le manjšo vlogo v Sloveniji. Niti njihove raziskave, niti stiki s člani usmerjevalnega odbora niti sugestije drugih strokovnjakov niso odkrile nobene aktivnosti«, ki bi bile lahko relevantne. Istočasno so raziskovalci v državah EU našli 180 programov, namenjenih finančnemu opismenjevanju. Distribucija med državami je bila različna. Največ shem so razvili v Združenem kraljestvu (32 %), Nemčiji (22 %) in Avstriji (10 %). Slovenija se je znašla med redkimi državami, ki niso imele nacionalnih programov (poleg Slovenije še Bolgarija, Romunija, Latvija, Luksemburg). Pomemben odstotek izobraževalnih shem (15 %) so razvili ponudniki finančnih storitev (Habschick in drugi 2007, 19).

Izsledki te raziskave pa vendarle niso bili povsem popolni. Republika Slovenija je v letu 2005 sprejela Resolucijo o nacionalnem programu varstva potrošnikov 2006 – 2010 (ReNPVP), ki je skupaj z Zakonom o varstvu potrošnikov (ZVPot) na podlagi katerega je bila tudi sprejeta, predstavljala prvo osnovo za sofinanciranje

sistematične, neodvisne in trajne dejavnosti finančnega izobraževanja izven formalnega šolskega izobraževanja, namenjene izključno potrošnikom. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo je v obliki javne službe izvajalo – in še vedno izvaja – tudi brezplačno svetovanje potrošnikom. Projekt na temo izobraževanja o finančnih storitvah je obsegal izdajo zgibank, analizo posojilnih kartic, informiranje potrošnikov na temo plačilnega prometa, hipotekarnih kreditov in posojilnih kartic (Vlada Republike Slovenije 2010).

V Sloveniji, pa tudi mednarodno, je že od leta 1990 aktivna tudi neodvisna potrošniška organizacija, Zveza potrošnikov Slovenije (v nadaljevanju ZPS), ki je ob sofinanciranju Ministrstva za gospodarstvo od leta 2007 dalje s ciljem informiranja in izobraževanja potrošnikov izdajala brošure o nekaterih vrstah finančnih storitev in njihovih lastnostih (npr. o stanovanjskih kreditih, lizingu, življenjskih zavarovanjih, naložbah, investicijskih skladih, varnosti plačil, zamenjavi banke, zavarovanjih), o reševanju življenjskih okoliščin z različnimi finančnimi produkti in storitvami (npr. vodnik po osnovah naložb, nasveti za učinkovito varčevanje) in o vodenju osebnih financ (osebni stečaj, kako reševati dolgove, zakaj in kako upravljati osebne finance).

Od začetka leta 2008 ZPS izdaja tudi finančno prilogo v reviji VIP. »S finančno prilogo želi informirati, izobraževati in ozaveščati potrošnike o finančnih storitvah, njihovih pravicah na tem področju ter jih obveščati o kršitvah, ki se pojavljajo« (Vlada Republike Slovenije 2010, 27) .

Tudi finančna industrija je preko svojih gospodarsko interesnih združenj izvajala izobraževanja, vendar je bilo zanje značilno, da so bile meje med splošnim informiranjem javnosti in izobraževanjem za pridobivanje licenc za opravljanje dejavnosti, strokovnega izpopolnjevanja članov ter izboljševanje rezultatov pridobitne dejavnosti zabrisane oziroma prepletene. Teh izobraževanj ne moremo šteti za finančno izobraževanje, kot ga definira NPFI.

Izhodiščna prednost Slovenije pred nekaterimi drugimi državami je, da so vsebine s področja osebnih financ že vključene v učne načrte kar sedmih osnovnošolskih predmetov (gospodinjstvo, družba, državlјanska in domovinska vzgoja ter etika,

tehnika in tehnologija, zgodovina, geografija in matematika), s čimer je omogočeno oblikovanje pozitivnih navad in vedenjskih vzorcev še pred vstopom v svet odraslih in na finančne trge. Vprašanje pa je, kakšna pozornost je v tekmovanju med vsemi relevantnimi temami namenjena prav dvigu finančne kompetentnosti.

Prvi temelji usklajene politike finančnega izobraževanja in sistematičnega prizadevanja za dvig finančnih kompetenc posameznikov v Republiki Sloveniji na nacionalni ravni so bili vzpostavljeni šele tri leta kasneje od večine evropskih držav. Z vstopom v OECD je Slovenija sprejela Nacionalni program finančnega izobraževanja (Vlada Republike Slovenije 2010). Slovenija se je v pristopnem procesu k organizaciji OECD namreč zavezala, da bo sprejela tudi vse njene pravne instrumente, kamor se prištevajo tudi načela in dobre prakse finančnega izobraževanja in ozaveščanja. Med drugim je OECD pričakovala, da je Slovenija ne samo sposobna razviti program finančnega izobraževanja ob upoštevanju teh načel, temveč ga je voljna tudi uresničevati.

V skladu s temi pričakovanji in zavezami, ki izhajajo iz Sporazuma o pogojih pristopa RS h konvenciji OECD, je Vlada RS decembra 2010 sprejela Nacionalni program finančnega izobraževanja (NPFI), ki je, kot je zapisano v uvodnem delu, »program za sistematično in usklajeno prizadevanje za dvig posameznikove finančne sposobnosti« (ne samo pismenosti) ob upoštevanju vseh tistih nacionalnih horizontalnih razvojnih strategij, ki so bile na kakršen koli način povezljive s tem programom in bi lahko prispevale svoj delež k cilju dviga finančnih sposobnosti posameznika.

NPFI je pripravila medresorska delovna skupina v kateri so poleg vladnih resorjev (Ministrstvo za finance – MF, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve – MDDSZ, Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo – MGRT, Ministrstvo za izobraževanje in šport – MIZŠ) sodelovali še predstavniki Banke Slovenije, Agencije za trg vrednostnih papirjev in Agencije za zavarovalni nadzor, vsa relevantna gospodarsko interesna združenja finančne industrije in Zveza potrošnikov Slovenije. Koordinacijo priprave NPFI je prevzelo Ministrstvo za finance.

Upoštevujoč krizne gospodarske razmere, v katerih je NPFI nastal, so bili sprejeti ukrepi zasnovani tako, da so bili z vidika zagotavljanja virov financiranja usmerjeni k finančno nevtralnim rešitvam; torej takšnim, ki niso zahtevali dodatnega obremenjevanja državnega proračuna. Tej zasnovi so lahko oblikovalci NPFI zadostili tako, da so iskali razpoložljive človeške in finančne vire s povezovanjem in nadgrajevanjem obstoječih vladnih politik, ki so horizontalno povezljive s cilji NPFI (npr. spodbujanje socialnega vključevanja in boja proti revščini, splošne politike varstva potrošnikov, krepitev kompetenc strokovnih delavcev na vzgojno-izobraževalnem področju). Takšna povezljivost terja močno politično podporo, predvsem pa koordinacijo iz enega mesta, zato je kot glavna hrbtenica NPFI načrtovana osrednja spletna stran, ki naj bi povezovala vse deležnike na enem mestu in bi bila hkrati vstopna informacijska točka za izobraževalce in posameznike. Predvideno je, da se v oblikovanje NPFI in izvajanje različnih programov lahko vključujejo vsi zainteresirani deležniki izven javnega sektorja, vendar ob pogoju, da izpolnjujejo merila, ki jih postavlja NPFI, in sicer, da izobraževanje poteka v najboljšem interesu posameznika, da ga je mogoče in nujno razlikovati od oglaševanja, tržnega komuniciranja in svetovanja za poslovne namene ter da so podane informacije točne, kakovostne in nevtralne.

Izvajalec, koordinator in nadzornik izvajanja NPFI je država oziroma pristojna ministrstva, ki so zavezana enkrat letno poročati Vladi RS.

Pripravljalci NPFI so na podlagi svojih izkušenj izpostavili nekatere splošne težave na trgu maloprodajnih finančnih storitev v Sloveniji.

Največja pomanjkljivost, s katero so se srečali pripravljavci NPFI je, da v Sloveniji ni bilo izvedene nobene raziskave namenjene izključno ugotavljanju finančne pismenosti prebivalstva. Zaradi navedenega tudi ni bilo možno natančno oceniti ali so pravilno usmerili svoje delovanje. Opirali so se na tuje raziskave, predvsem na vire OECD in britanskega nadzornika FCA (Financial Conduct Authority), ki je evropska vodilna avtoriteta na tem področju (CFEB 2010, 18) in na domače dolgoročne raziskave funkcionalne pismenosti Slovencev, ki jih izvaja Andragoški center RS. Med najbolj zaskrbljujočimi je podatek, da skoraj tri četrtine odrasle

populacije v RS nima dovolj temeljnega znanja in spretnosti za ravnanje z informacijami, ki jih vsebujejo različne vrste besedil, obrazci in slikovno prikazani podatki, ter za uporabo računskih operacij v vsakodnevnih okoliščinah (Vlada Republike Slovenije 2010 in ReNPIO). Te raziskave so pokazale tudi, da so zaradi neustrezne funkcionalne pismenosti določene skupine posameznikov bolj ogrožene od drugih. Slabša pismenost se namreč med drugim povezuje z brezposelnostjo in slabšimi možnostmi za doseganje boljšega materialnega stanja (ReNPIO).

Šele raziskava finančne pismenosti in reševanja problemsko zasnovanih nalog v okviru mednarodne raziskave PISA 2012 je pokazala, da je NPFI na podlagi sekundarnih virov pravilno ocenil nizko raven finančne pismenosti mladih v Sloveniji (OECD 2014b).

Vprašanje razvoja in implementacije NPFI je prvi obravnaval Odbor OECD za zavarovalništvo in zasebne pokojnine v juniju 2012, ki je v popristopnih pregledih ocenil, da je Slovenija pomembno napredovala in dosegla polno skladnost z njihovimi priporočili.

V Sloveniji pričetek izvajanja NPFI ni bil sprejet z najboljšimi ocenami. Čeprav je bil program zasnovan na podlagi priporočil in najboljših praks EU in OECD, je Zveza potrošnikov Slovenije menila, da program ne zagotavlja ustreznih strokovnih izhodišč za učinkovito izvedbo izobraževalnih aktivnosti, obenem pa ne jamči neodvisnosti in nepristranskosti finančnega izobraževanja. Predvsem pa je izrazila zaskrbljenost zaradi odprte možnosti, da izobraževanja izvajajo tudi predstavniki finančne industrije in da ji to odpira pot v šolski prostor.

OECD še naprej spremlja napredek na tem področju, na njihovo vabilo je Ministrstvo za finance tudi imenovalo članico v Delovno skupino za finančno varstvo potrošnikov (Task Force on Financial Consumer Protection), ki je za skupino G20 razvila »Visoka načela finančnega varstva potrošnikov«. V RS je delo in pomen te skupine prezrto.

Po petih letih izvajanja NPFI so cilji in ciljne skupine, ki jih želi doseči program, ostali enaki. Iz prve ciljne skupine so izpadli le otroci v vrtcih (Tabela 4.4).

Tabela 4.4: Ciljne skupine, cilji in nosilci izobraževalnih programov NPFI.

CILJNE SKUPINE	KOMPETENCE	PROGRAM in nosilec/skrbnik programa
OTROCI (v osnovnih šolah)	usklajevanje izdatkov s prejemki	Pilotni model uvajanja finančnega izobraževanja v slovenski prostor vzgoje in izobraževanja (MIZŠ)
	spremljanje osebnih financ	
	finančno načrtovanje	
	izbira finančnih produktov	
MLADOSTNIKI (srednješolci)	informiranost o financah in finančnih gibanjih	Pilotni model uvajanja finančnega izobraževanja v slovenski prostor vzgoje in izobraževanja (MŠŠ)
	usklajevanje izdatkov s prejemki	Osrednja spletna stran (MF)
	spremljanje osebnih financ	
	finančno načrtovanje	
ODRASLI (študenti, mladi odrasli, starši, starejši prebivalci)	izbira finančnih produktov	Osrednja spletna stran (MF)
	informiranost o financah in finančnih gibanjih	
	usklajevanje izdatkov s prejemki	Predstavitev javne politike dodatnega pokojninskega zavarovanja (MDDSZ)
	spremljanje osebnih financ	
POSEBNE CILJNE SKUPINE (mladi izven izobraževalnega sistema, nizkoizobrazbene skupine, nezaposleni, zadolženi, socialno ogroženi in finančno izključeni)	finančno načrtovanje	Javna služba svetovanja in obveščanja potrošnikov (MGRT)
	izbira finančnih produktov	Razvijanje novih poti izobraževanja (MDDSZ)
	informiranost o financah in finančnih gibanjih	
	usklajevanje izdatkov s prejemki	Projektno učenje mladih (MIZŠ)
	spremljanje osebnih financ	Razvoj novih poti izobraževanja (MDDZS)
finančno načrtovanje	Osrednja spletna stran (MF)	
IZOBRAŽEVALCI	izbira finančnih produktov	Javna služba svetovanja in obveščanja potrošnikov (MGRT)
	informiranost o financah in finančnih gibanjih	Razvijanje novih poti izobraževanja (MDDSZ)
	usklajevanje izdatkov s prejemki	
	spremljanje osebnih financ	Osrednja spletna stran – točka za stike (MF)
	finančno načrtovanje	Dodatno pokojninsko zavarovanje (MDDSZ)
	izbira finančnih produktov	
	informiranost o financah in finančnih gibanjih	
	usklajevanje izdatkov s prejemki	

Vir: Vlada Republike Slovenije (2010).

Dolgoročno naj bi z NPFi vplivali na vse komponente, ki skupaj tvorijo finančno sposobnega posameznika, t. j. na sposobnost usklajevanja izdatkov s prejemki, zmožnost spremljanja osebnih financ in finančnega načrtovanja, izbire finančnih produktov in sposobnost spremljanja informacij o financah in finančnih gibanjih (Tabela 4.5), vendar pa se je po petih letih izvajanja NPFi izkazalo, da je potrebno pred tem kratkoročno največ pozornosti nameniti ustvarjanju pogojev za izboljšanje medresorskega sodelovanja sodelujočih inštitucij, za katere ni bilo predvideno, da bi lahko predstavljali bistvene težave. Izboljšanje bi se lahko doseglo z zagotovitvijo:

- večje politične podpore projektu,
- stalnih in zadostnih finančnih virov za implementacijo ciljev,
- ustreznih kadrovskih virov,
- izobraževanjem izobraževalcev in
- ustrezno promocijo.

Tabela 4.5: Komponente finančne sposobnosti

USKLAJEVA NJE IZDATKOV S PREJEMKI	SPREMLJANJE OSEBNIH FINANC	FINANČNO NAČRTOVANJE	IZBIRA FINANČNIH PRODUKTOV	INFORMIRANO ST O FINANCAH IN FINANČNIH GIBANJIH
<ul style="list-style-type: none"> • Tekoče sledenje obveznostim • Večja nagnjenost k varčevanju kot potrošnji • Odsotnost finančnih težav 	<ul style="list-style-type: none"> • Redno preverjanje in poznavanje stanja na plačilnem računu • Spremljanje poslovanja z gotovino • Spremljanje osebnega varčevanja in naložb • Razporejanje razpoložljivih sredstev na način, da bo zadostoval ob povečanih, zmanjšanih oziroma načrtovanih izdatkih 	<ul style="list-style-type: none"> • Zagotavljanje zadostne višine finančnih sredstev za prihodnost, če se nepredvideno povečajo izdatki ali precej zmanjšajo prejemki • Sposobnost usklajevanja izdatkov s prejemki ob nepričakovanem izpadu ali zmanjšanju prejemkov • Sklenitev nekaterih splošnih zavarovanj • Pripravljenost, da se v sedanosti odreče delu življenjske ravni za načrtovanje prihodnje upokojitve 	<ul style="list-style-type: none"> • Iskanje nasvetov pri primernem strokovnem svetovalcu pred nakupom • Aktivno primerjanje storitev/produktov različnih ponudnikov in po njihovih značilnostih, cenah, dostopnosti, razširjenosti in varnosti • Nevezanost na posamezno blagovno znamko • Podrobna proučitev zahtev in podrobnosti finančnega produkta/storitve • Poznavanje različnih finančnih produktov/storitev 	<ul style="list-style-type: none"> • Spremljanje finančnih kazalnikov (gibanje cen VP in obresti, cen nepremičnin ...) • Pogosto preverjanje novosti na finančnem trgu • Dobra raven finančne pismenosti • Mnenje, da je pomembno kritično slediti finančnim gibanjem

Vir: Vlada Republike Slovenije (2010).

4.6.1 Uresničevanje ciljev in medresorsko sodelovanje

Uspešnost izvajanja NPFI je odvisna od skupnih prizadevanj vseh vladnih resorjev za dobro medresorsko sodelovanje in zadostnih kadrovskih in finančnih virov. Kljub temu, da posamezne vladne resorje formalno zavezuje sklep vlade, da so MF, MGRT, MIZŠ ter MDDSZ kolektivno odgovorni za uresničevanje NPFI vsak iz svojega delovnega področja, je z administrativno odločitvijo Vlade RS v letu 2012, da ukine Stalno medresorsko delovno skupino za podporo skrbniku osrednje spletne strani, ki je formalizirala sodelovanje med resorji, le-to praktično ugasnilo. To je storila kljub interesu, da skupina nadaljuje z delom (Vlada Republike Slovenije 2013).

Ob pomanjkanju centralne koordinacije in zadostnih ter stalnih finančnih virov glavnih nosilcev finančnega izobraževanja, je sodelovanje polagoma zamrlo. Nosilci oziroma skrbniki posameznih izobraževalnih shem pa so bolj ali manj samostojno nadaljevali z izvajanjem tistih aktivnosti, ki so jih ob upadu politične volje, da bi implementacija NPFI tudi po vstopu v OECD ostala na istem nivoju politične agende, lahko zagotavljali ob drugačnih prioritetah. Podatki o merjenju rezultatov uspešnosti posameznih izobraževalnih shem praktično ne obstajajo. Prav tako so redki podatki o virih in višini financiranja izobraževalnih shem.

Ministrstvo za finance se je v NPFI zavezalo, da:

- bo na uradni spletni strani oblikovalo posebno mesto, namenjeno finančnemu izobraževanju posameznikov in izobraževanju izobraževalcev,
- bo na osrednji spletni strani vzpostavilo točko za stike za pripravljavce in izvajalce programov finančnega izobraževanja,
- se bo zavzemalo za predstavitev finančnega izobraževanja,
- bo proučilo možnost vključevanja finančnega izobraževanja prek specialnih knjižnic (Vlada Republike Slovenije 2010).

V petih letih izvajanja NPFI je bila realizirana le ena od teh zavez. Namreč, spodbujanje dobrih praks in promoviranje finančnega izobraževanja na različnih strokovnih posvetih, delavnicah in srečanjih, strokovna podpora vsem zainteresiranim deležnikom pri razvijanju novih poti finančnega izobraževanja in mednarodne

aktivnosti. Ministrstvo za finance skrbi za prenos tujega znanja v domače okolje preko omenjene delovne skupine OECD/G20 za finančno varstvo potrošnikov (Vlada Republike Slovenije 2012–2016).

Osrednja spletna stran, namenjena finančnemu izobraževanju posameznikov in izobraževalcev, ki naj bi predstavljala vstopno točko in hrbtenico NPFİ, ni bila realizirana. Načrtovanje, vodenje in izvajanje »skrbniške« funkcije, kot jo je določil NPFİ naj bi potekalo v okviru obstoječe organizacijske strukture in z obstoječimi materialnimi in kadrovskimi strukturami, kar pa je zaradi drugačnih prioritet resorja in pomanjkanja finančnih sredstev ostalo nerealizirano.

Prav tako ni bila realizirana možnost vključitve finančnega izobraževanja preko specialnih knjižnic. Več je bilo realiziranega glede promoviranja in vključevanja politik finančnega izobraževanja v nove razvojne programe RS, ki pa so po svoji vsebini dolgoročni programi in še ni vidnih učinkov teh prizadevanj.

Ministrstvo za finance je v prizadevanjih za promoviranje finančnega izobraževanja in z željo po povezovanju ključnih deležnikov s področja finančnega varstva potrošnikov podprlo zavezo MGRT, da bo izvedba ukrepov s področja finančnih storitev ena izmed prednostnih nalog Slovenije v Resoluciji o nacionalnem programu varstva potrošnikov za obdobje 2012–2017 (ReNPVP12–17).

Ministrstvo za finance je podprlo tudi predlog Finančne uprave RS (FURS), Službe vlade za evropsko kohezijsko politiko, da se besedilo Partnerskega sporazuma med Slovenijo in Evropsko komisijo za obdobje 2014–2020 ustrezno dopolni z navedbo finančne pismenosti v delu, kjer le-ta posebej poudarja pomen in izvedbo aktivnosti za dvig bralne, matematične, naravoslovne in računalniške pismenosti. Partnerski sporazum namreč predstavlja izhodišče za pripravo in kasnejšo izvedbo ukrepov, opredeljenih v Skupnem strateškem okvirju in posameznih razvojnih in izvedbenih načrtih ter dokumentih (Vlada Republike Slovenije 2015).

Ministrstvo za finance je ob sodelovanju z MDDZS preizkušalo tudi alternativno pot uvajanja finančnega izobraževanja za ranljive ciljne populacije (nezaposleni,

starejši ...) preko pilotnega projekta »Inovativni pristopi zaposlovanja ranljivih ciljnih skupin za podporo družini«. Projekt je ponudil možnost ustvarjanja delovnih mest pri razvoju in ponudbi socialnega servisa, okrepil obstoječo ponudbo storitve pomoči družini na domu in uvajal novost s ponudbo znanja za krepitev osnovne finančne usposobljenosti posameznikov. V sodelovanju z MDDSZ je Ministrstvo za finance uspelo preklicati povsem neustrezen in mednarodno neprimerljiv poklicni standard »osebni finančni svetovalec« (Vlada Republike Slovenije 2013).

V letu 2014 je FURS v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo in Uradom Vlade RS za komuniciranje začela samostojno oblikovati vsebinske in izvedbene aktivnosti v okviru pilotnega projekta »Davčno opismenjevanje mladih«. Med aktivnosti so bila vključena predavanja v osnovnih in srednjih šolah, vzpostavljena je bila posebna spletna stran, namenjena podpori projektnim aktivnostim, izdana je bila zloženska o pomenu davčnega in finančnega opismenjevanja. FURS je aktivno sodeloval tudi na strokovnih srečanjih ravnateljev in vrtcev. Ne glede na to, da je FURS organ v sestavi Ministrstva za finance, ministrstvo pri tem projektu ni prevzemalo koordinacijske vloge (Vlada Republike Slovenije 2015 in 2016).

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport se je v NPFI zavezalo, da

- bo sproti posodabljal spletno stran, ki bo povezljiva z osrednjo spletno stranjo na MF in proučilo možnost za razširitev ter celostno in sistematično vključitev finančnega izobraževanja v obvezen del šolskih učnih načrtov,
- se bo zavzemalo za predstavitev o finančnem izobraževanju. Njihovi predstavniki bodo sodelovali s strokovnjaki, ki pokrivajo omenjeno področje (Zavod Slovenije za Šolstvo, Pedagoški inštitut, Šola za ravnatelje, Pedagoška fakulteta),
- bo na podlagi predvidenega pilotnega modela organiziralo izobraževanje izobraževalcev, ki naj ne bi bili le učitelji, temveč tudi starši (Vlada Republike Slovenije 2010).

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport zaradi nerealizirane naloge Ministrstva za finance ni moglo uresničiti zaveze za zagotavljanje povezljivosti njihove spletne

strani z osrednjo spletno stranjo na Ministrstvu za finance. Glede vključevanja finančnega izobraževanja v obvezen del šolskih učnih načrtov pa je bila izvedena analiza učnih načrtov v osnovni šoli. Z vidika finančnega izobraževanja se vsebine najbolj sistematično obravnavajo v okviru modula ekonomika gospodinjstva. Učitelj oziroma profesor gospodinjstva pa je tudi edini učiteljski profil, ki v okviru študija obravnava ekonomske in finančne predmete.

V zavedanju o pomenu podatkov o pismenosti mladih je MIZŠ sodeloval v preverjanju finančne pismenosti v okviru mednarodne raziskave PISA 12. Nosilec izvedbe slovenskega dela raziskave je bil Pedagoški inštitut (Vlada Republike Slovenije 2013).

Ministrstvo za izobraževanje se aktivno zavzema za predstavitev finančnega izobraževanja na študijskih srečanjih in posvetih, s poudarkom na vključevanju ustreznih oblik in metod dela pri obravnavi v razredu. Zavod RS za šolstvo je pripravil in uredil spletno učilnico za učitelje, ki poučujejo gospodinjstvo v osnovni šoli, v kateri so na voljo tudi brezplačna strokovna gradiva, ni pa zaznati, da bi se število ur, namenjenih finančnemu izobraževanju, zvečalo. Obstajajo možnosti za vključitev finančnega izobraževanja v okviru odprtih učnih okolij, ki ga je doslej izkoristila samo ena srednja šola v Sloveniji (Vlada Republike Slovenije 2015; Vlada Republike Slovenije 2016).

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti se je v NPFJ zavezalo, da

- bo razvijalo nove poti izobraževanja v okviru razvojnih in eksperimentalnih programov,
- na uradni spletni strani pripravilo pregled veljavne zakonodaje in razvoja dodatnega pokojninskega zavarovanja,
- bo zagotovilo povezljivost z osrednjo spletno stranjo na MF,
- bo ozaveščalo prebivalstvo o pomembnosti pokojninskega zavarovanja in dodatnih oblik varčevanja za starost,
- bo v okviru predstavitve javne politike na področju dodatnega pokojninskega zavarovanja izobraževalo izobraževalce,

- bo ustanovilo odbor pokojninskega sklada, ki ne bo vršil samo nadzora nad poslovanjem, ampak tudi obveščal o poslovanju in morebitnih kršitvah določb pokojninskega načrta (Vlada Republike Slovenije 2010).

MDDSZ je s sredstvi Evropskega socialnega sklada vzpostavilo alternativne oblike finančnega izobraževanja s sofinanciranjem projekta »Inovativni pristopi zaposlovanja ranljivih ciljnih skupin za podporo družini«. Projekt je unikaten zaradi dveh posebnosti. V okviru programa je najprej potekalo izobraževanje »trenerjev«, ki so bili izbrani izmed oseb brez zaposlitve. Te osebe so nato program finančne pismenosti izvajale – in ga še izvajajo – iz različnih zasebnih in javnih finančnih virov na delavnicah za najbolj ranljive ciljne skupine pa tudi za zaposlene na CSD-jih, s poudarkom na reševanju finančnih vprašanj zaradi prezadolženosti posameznikov in gospodinjstev. Predvsem je dragocena njihova lastna izkušnja socialne aktivacije (Vlada Republike Slovenije 2014; Vlada Republike Slovenije 2015).

MDDSZ je izdalo tudi brošure z informacijami, kam se lahko posamezniki obrnejo po denarno pomoč in kakšne oblike denarne pomoči so na voljo.

MDDSZ v zvezi z ozaveščanjem prebivalstva o pomembnosti pokojninskega zavarovanja in dodatnih oblik varčevanja za starost ni izvedla nobenih večjih aktivnosti, načrtuje pa srednjeročne aktivnosti za socialno izključene posameznike pri obvladovanju in reševanju finančnih vprašanj zaradi prezadolženosti posameznikov in gospodinjstev (Vlada Republike Slovenije 2016).

MDDSZ zaradi nerealizirane naloge Ministrstva za finance ni mogel uresničiti zaveze za zagotavljanje povezljivosti njihove spletne strani z osrednjo spletno stranjo na Ministrstvu za finance.

Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo se je v NPFI zavezalo, da

- bo aktivno posodabljal spletno stran, ki bo povezljiva z osrednjo spletno stranjo na MF,

- bo v skladu z razpoložljivimi sredstvi na podlagi javnega razpisa sofinanciralo projekte s področja varstva potrošnikov in podpiralo izdelavo brošur, ki seznanjajo potrošnike o vseh zanje pomembnih dejstvih in ugotovitvah,
- bo na spletni strani objavljala oziroma opozarjala na sprejetje za potrošnike pomembne zakonodaje oziroma omogočal dostop do vse zakonodaje, ki se nanaša na varstvo potrošnikov,
- bo v skladu z razpoložljivimi sredstvi in osebjem nadaljeval svetovanje potrošnikom kot javno službo, brezplačno dostopno vsem državljanom RS,
- bo v okviru podeljene koncesije za izdajanje revije za potrošnike VIP in v skladu s pogodbo z izdajateljem – nevladno potrošniško organizacijo – zagotavljal, da bo revija dostopna v vseh šolskih in javnih knjižnicah (Vlada Republike Slovenije 2010).

MGRT zaradi nerealizirane naloge Ministrstva za finance ni mogel uresničiti zaveze za zagotavljanje povezanosti njihove spletne strani z osrednjo spletno stranjo na Ministrstvu za finance.

V letu 2012 se je finančno izobraževanje izvajalo v okviru izvajanja javne službe obveščanja in izobraževanja potrošnikov preko potrošniške revije VIP. Država je za to porabila 160.000 EUR proračunskih sredstev (Vlada Republike Slovenije 2013).

MGRT opravlja javno službo svetovanja potrošnikom po telefonu, na brezplačno telefonsko številko, v zvezi z njihovimi pritožbami in vprašanju z različnih področij varstva potrošnikov, tudi tistih, povezanih z nakupom finančnih storitev. Vse predpise in dokumente objavljajo na spletni strani MGRT (Vlada Republike Slovenije 2013; Vlada Republike Slovenije 2014; 2 Vlada Republike Slovenije 015 ; Vlada Republike Slovenije 2016).

4.6.2 Aktivnosti drugih deležnikov

Če je bilo pred petimi leti ugotovljeno, »da so meje med splošnim finančnim izobraževanjem javnosti in izobraževanjem za pridobivanje licenc, strokovnega izpopolnjevanja članov ter izboljševanje rezultatov dejavnosti zabrisane oziroma prepletene« (Vlada Republike Slovenije 2010, 19), pa je po petih letih slika

razpoložljivih izobraževalnih shem namenjenih izključno finančnemu izobraževanju mnogo bolj jasna.

Posamezni nadzorni organi (Agencija za trg vrednostnih papirjev, Agencija za zavarovalni nadzor in Finančna uprava Republike Slovenije), ZPS, javni zavodi (SOCIO) pa tudi nekateri predstavniki industrije (Združenje bank, Nova Ljubljanska banka, Skupina Play Smart) in medijev (revija Moje finance) so v tem obdobju samostojno razvili, promovirali in financirali svoje izobraževalne programe.

Agencija za trg vrednostnih papirjev je razvila svojo spletno stran, namenjeno finančnemu izobraževanju vlagateljev. Na svojih spletnih straneh ponuja informacije o finančnih instrumentih, finančnih trgih, udeležencih ter pasteh, tveganjih in zlorabah na finančnih trgih. Izdala je tudi napotke vlagateljem v vrednostne papirje in finančne instrumente (Vlada Republike Slovenije 2016).

Agencija za zavarovalni nadzor je na svoji spletni strani objavila brošuro o osnovnih pravicah pri sklepanju zavarovalnih pogodb in jo poslala na vsa gospodinjstva v Sloveniji (Vlada Republike Slovenije 2016).

Finančna uprava Republike Slovenije s projektom Davčno opismenjevanje mladih želi vplivati na dvig ravni finančne pismenosti in davčne kulture nasploh ter je eden od aktivnih ukrepov za zmanjšanja ravni sive ekonomije (Vlada Republike Slovenije 2015 Vlada Republike Slovenije; 2016).

Zveza potrošnikov Slovenije na svojih spletnih straneh objavlja informacije s področja osebnih financ, ki so namenjene informiranju članstva pa tudi druge javnosti.

Javni zavod Socio izvaja brezplačno finančno izobraževanje za upokoјence in prejemnike denarne socialne pomoči.

Združenje bank je izdalo spletno brošuro in vzpostavilo spletno stran, namenjeno finančnemu opismenjevanju strank bank in hranilnic. Združenje meni, da je to tudi priložnost za utrjevanje zaupanja strank oziroma komitentov v celoten bančni sistem.

Revija Moje finance je v sodelovanju s finančnimi strokovnjaki in učitelji razvila krožek finančnega opismenjevanja mladih »Mladi in denar«, ki ga izvajajo po osnovnih in srednjih šolah. Izdali so priročnik za učitelje, organizirajo pa tudi tekmovanja iz finančne pismenosti, na katere se lahko prijavijo vsi, ki so obiskovali njihove krožke.

Skupina Play Smart je s podporo Olimpijskega komiteja razvila program finančnega izobraževanja športnikov in izdala knjigo »Miselnost zmagovalcev« – priročnik namenjen profesionalnim športnikom pri urejanju osebnih financ.

Aktivnosti drugih deležnikov so večinoma usklajene s cilji NPFI, vendar pa so se na finančnem trgu pojavile tudi potencialno neustrezne prakse, ki jih pred pričetkom promoviranja finančnega izobraževanja v Sloveniji ni bilo zaznati, vsaj ne tako množično. Taka praksa je npr. ponujanje različnih programov finančnega izobraževanja kot samostojne tržne dejavnosti. Glede na to, da niti osebni finančni svetovalci niti finančni trener ne sodita med regulirane poklice, obstaja možnost, da ponudniki ta izobraževanja izkoriščajo le kot novo pot za prikrito obliko trženja.

4.6.3 Učinkovitost izvajanja programa finančnega izobraževanja

Po analizi aktivnosti posameznih vladnih resorjev pri izvajanju NPFI lahko ugotovimo, da je program finančnega izobraževanja kratkoročno dokaj učinkovit le z vidika spodbujanja finančnega ozaveščanja in razširjanja dobrih praks pri gospodarsko interesnih združenjih, zasebnih inštitucijah in nadzornih inštitucijah ne pa tudi pri socialnih partnerjih in neprofitnih organizacijah.

Vlada in drugi javni organi, kot glavni nosilci izvajanja NPFI, niso uspeli zagotoviti finančnih virov za vzpostavitev osrednje spletne strani in močne koordinacije z enega mesta.

Čeprav iz posameznih vladnih politik in programov, ki se trenutno izvajajo, izhaja jasna potreba po usklajenem in sprotne dogovarjanju in delovanju, da bi optimizirali finančne in človeške vire, še posebno v času finančnih restrikcij, se posamezni vladni resorji in drugi organi z javnimi pooblastili kratkoročno niso uspeli v celoti povezati in

medsebojno uskladiti pri izvajanju vseh aktivnosti, ki imajo vpliv na dvig finančnih kompetenc posameznika. Enkrat letno na poziv Ministrstva za finance skupaj poročajo Vladi; do evalvacije in prilagoditve programa NPFI še ni prišlo. Poročila praviloma ne vsebujejo podatkov o merjenju rezultatov in virih financiranja.

Vlada doslej tudi ni financirala ali izvedla nobene nacionalne raziskave glede stopnje finančnih kompetenc ali finančne pismenosti posameznikov.

Vlada in posamezni vladni resorji v horizontalnih politikah s področja dviga funkcionalne pismenosti, vseživljenjskega učenja, preprečevanja socialne izključenosti itd. premalo poudarjajo pomen spodbujanja in dvigovanja finančne pismenosti in ne dajejo enakega poudarka na proučevanje, razumevanje in izboljšavo finančnih kompetenc prebivalstva kot v drugih državah članicah EU in ZDA. Na področju zasebnega pokojninskega zavarovanja ni zaznati nobenih večjih prizadevanj za spodbujanje pokojninskega varčevanja in ozaveščanja nevarnosti nezadostnih prihodkov po upokojitvi.

V okolju, kjer delavci doživljajo pogoste spremembe na trgu dela, ne samo med zaposlenostjo in brezposelnostjo, ampak tudi prehajanje po celem spektru priložnosti in nepredvidenih stroškov, vključno s polnim in skrajšanim delovnim časom, samozaposlitvijo, usposabljanjem, družinsko oskrbo, starševskim dopustom, upokojevanjem, je potrebna usklajena politična podpora (Hemerijck 2011, 17–18).

Glede na to, da je NPFI v osnovi dolgoročen projekt, je ugotavljanje uspešnosti izvedenih aktivnosti z vidika dviga posameznikovih kompetenc težko ugotoviti, saj izvajalci programov (še) niso poročali o zaznanih pozitivnih spremembah vedenja ciljnih skupin. Opazno je pomanjkanje kratkoročnih aktivnosti, ki bi bile na voljo v post kriznem obdobju, ko se najbolj ranljive ciljne skupine prisiljene prilagajati na novo realnost. To škrbino so zapolnili programi in aktivnosti nevladnih deležnikov, ki pa imajo težave z zagotavljanjem stalnih in zadostnih virov financiranja.

Če bi želeli primerjati učinke programov finančnega izobraževanja z učinki zakonodajnih ukrepov, kot npr. zagotavljanje konkurenčnega okolja, preglednih

informacij ter ustreznega nadzora nad finančnimi trgi, ki ščiti pred finančnimi napakami in goljufijami, ugotovimo, da to ni enostavno, oziroma sploh ni primerljivo. Pri ukrepih, namenjenih ponudnikom finančnih storitev in produktov, gre za relativno kratkoročno vidne učinke, pri spreminjanju navad in blaženja disfunkcionalnosti v mišljenju posameznikov pa za dolgoročno vidne učinke. Čeprav učinki finančnega izobraževanja niso vidni v kratkem roku, pa ne moremo trditi, da izobraževanje ni potrebno niti tega, da ena aktivnost lahko zamenja ali zmanjša pomembnost druge. V družbi bodo vedno obstajali posamezniki, ki niso pripravljeni ali pa niso zmožni izboljšati svoje finančne sposobnosti kot naložbe v dvigovanje svoje blaginje. Prav tako bodo kljub regulaciji finančnega trga vedno obstajale nepoštene in goljufive poslovne prakse in druge motnje v delovanju finančnega sistema. Zaradi tega je potrebno vzpostaviti komplementarne politike, ki bi zajemale vse aspekte finančnega varstva posameznikov.

Če bodo morali biti posamezniki v prihodnosti – in to ne velja samo za Slovenijo – bolj prožni in mobilni v delovnem življenju in če se bodo od njih zahtevale večja aktivacija, odgovornost, preventivna miselnost in kompetentnost od najzgodnejših let pa vse do starosti, bodo potrebovali več in ne manj aktivne podpore, zaščite in usmerjanja socialne države tako pri delovanju na finančnih trgih kot pri preoblikovanju miselnih vzorcev. Tudi aktivacija ima svoje meje. Prvič, finančno izobraževanje ne more odpraviti vseh vedenjskih odklonov, vsekakor pa ne na kratek rok. Drugič, finančni trgi bodo v svojih aktivnostih vedno imeli korak prednosti v razvoju inovacij. Reguliran trg finančnih storitev, varstvo potrošnikov in socialna zaščita so torej nujna varovala.

5 SKLEP

Učinkovitost delovanja finančnega sistema je bistveno pomembna v obdobju, ko se gospodarstvo sooča s krizo, saj je od tega odvisno, kako se bodo odpravljali vzroki za nastanek in njene posledice. Finančni sistem namreč ni zasnovan tako, da nepravilnosti v delovanju njegovih komponent, se pravi finančnih trgov, finančnih institucij in infrastrukture, ne bi bile možne. Ravno nasprotno, periodično se sooča s problemi nelikvidnosti trgov, nesolventnosti, zlorabami, moralnim hazardom in drugimi pojavi, ki škodujejo vlagateljem, potrošnikom in celotnemu gospodarstvu.

Kadar finančni sistem ne funkcioniira pravilno, finančni trgi ne morejo učinkovito prerazporejati sredstev, upravljati s tveganji in posledično lahko postanejo nestabilni. Potek in posledice finančne krize na trgu maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA je pokazal, da ima nestabilnost finančnih trgov dolgoročne posledice, ki niso samo ekonomske ampak imajo tudi socialne razsežnosti. S finančno izključenostjo, zaradi brezposelnosti ali znižanjem plač in pokojnin ter restriktivnih ukrepov držav zaradi katerih so se krčile socialne pravice (npr. ukinitvev otroškega dodatka, ukinitvev subvencionirane prehrane) in dostopnost javnih storitev (npr. javno izobraževanje in javno zdravstvo, oskrba starejših), se je povečevala tudi revščina posameznikov in družin ter njihova socialna izključenost. Na podlagi teh ugotovitev lahko potrdim prvo hipotezo: *»Motnje v post kriznem delovanju trgov maloprodajnih finančnih storitev v EU in ZDA imajo ne samo ekonomske, temveč tudi socialne razsežnosti.«*

Izvor finančne krize v ZDA je pokazal, da je bila finančna nekompetentnost eden od njenih sprožilnih dejavnikov. Podatki raziskav kažejo, da finančno kompetentni posamezniki dosežejo višjo stopnjo osebne blaginje saj znajo sprejemati boljše finančne odločitve in je manj verjetno, da bodo kdaj zašli v finančne težave. Finančno nekompetentni posamezniki pa lahko vplivajo na razvoj in konkurenčnost maloprodajnih finančnih trgov, saj lahko ponudniki finančnih storitev in produktov bodisi znižajo kvaliteto svoje ponudbe, bodisi zvišajo cene ali pa na lokalnem trgu ne ponujajo vse palete produktov in storitev. Poleg tega pa se lahko na trgu pojavlja ponudba povsem neustreznih produktov in storitev zaradi izkrivljenega signala ponudnikom o tem kaj posamezniki potrebujejo. Na podlagi teh ugotovitev lahko potrdim drugo hipotezo: *»Finančna kompetentnost posameznikov je ena od ključnih*

kompetenc v na trgih maloprodajnih finančnih storitev v post kriznem obdobju v EU in ZDA.« Poslabšanje gospodarskega stanja poveča izgubo zaupanja potrošnikov v finančni sistem in poveča negotovost glede njihove lastne finančne varnosti, zaradi česar je potrebno aktivno pristopiti k dvigu finančne sposobnosti posameznikov. Tako EU, na nadnacionalni ravni, kot večina držav članic in ZDA (predvsem članic OECD) so razvile programe namenjene finančnemu izobraževanju posameznikov. Pomemben delež izobraževalnih programov (15 %) je razvila industrija. Slovenija je ob včlanitvi v OECD sicer formalno sprejela Nacionalni program finančnega izobraževanja, zatika pa se pri njegovem izvajanju, saj nima zagotovljenih zanesljivih finančnih in kadrovskih virov in centralne koordinacije. V petih letih njegovega izvajanja še vedno ni vzpostavljenega optimalnega medresorskega dialoga, vlada pa je delovno koordinacijsko telo celo ukinila. Medresorsko sodelovanje je s tem dejanjem praktično ugasnilo. Na podlagi analize izvajanja programa lahko zato potrdim tretjo hipotezo: *»Slovenija ne daje enakega poudarka na proučevanje, razumevanje in izboljšavo finančnih kompetenc prebivalstva kot EU in ZDA.«*

Vse kaže, da bodo morali biti posamezniki v prihodnosti bolj prožni in mobilni v delovnem življenju in da se bodo od njih zahtevale večja aktivacija, odgovornost, preventivna miselnost in kompetentnost od najzgodnejših let pa vse do starosti. V ZDA je ta trend bolj izrazit kot v EU, saj socialno varstvo ni nikoli doseglo evropskega nivoja, vendar se zanesljivo seli tudi v evropske politike s področja sociale. Pri tem pa bo potrebne več in ne manj aktivne podpore, zaščite in usmerjanja države tako pri delovanju na maloprodajnih finančnih trgih kot pri preoblikovanju disfunkcionalnih miselnih vzorcev.

6 LITERATURA

Alter, Rolf. 2011. Governments and markets: Time to get serious. *OECD Observer No 284*. Dostopno prek: http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3514/Governments_and_markets:_Time_to_get_serious.html (29.marec 2016)

Banka Slovenije. 2016. Poročilo o finančni stabilnosti. Dostopno prek: <https://www.bsi.si/iskalniki/porocila.asp?Mapald=285> (30. april 2016).

Breznik, Barbara in Rastko Močnik, ur. 2015. *Javni dolg: kdo komu dolguje: Portugalska, Španija, Francija, Grčija, Argentina, Slovenija*. Ljubljana: Založba /^{*}cf.

CFEB. Consumer Financial Education Body. 2010. The Money Guidance Pathfinder: key findings and lessons learned. London: Consumer Financial Education Body. Dostopno prek: <http://www.financialliteracy.gov.au/media/465171/the-money-guidance-pathfinder-key-findings-and-lessons-learned.pdf> (29. Maj 2016)

CFPB. Consumer Financial Protection Bureau. 2015. Financial well-being: The goal of financial education. Dostopno prek: http://files.consumerfinance.gov/f/201501_cfpb_report_financial-well-being.pdf (21. februar 2016).

Chomsky, Noam. 2012. *Making the Future*. London: Hamish Hamilton. Penguin Books.

Clark, Timothy, Astrid Dick, Beverly Hirtle, Kevin J. Stiroh in Robard Williams. 2007. The Role of Retail Banking in the U.S. Banking industry: Risk, Return, and Industry Structure. *FRBNY Economic Policy Review*. 39-56. Dostopno prek: <https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/epr/07v13n3/0712hirt.pdf> (10. maj 2016).

Consumers International. 2011. Safe, fair and competitive markets in financial services: recommendations for the G20 on the enhancement of consumer protection

in financial services. Dostopno prek: <http://www.consumersinternational.org/media/669348/cifinancialreport2011.pdf> (29.maj 2016)

Cournède, Boris, Oliver Denk in Peter Hoeller. 2015. *Finance and Inclusive Growth*. OECD Economic Policy Papers, No. 14. Paris: OECD Publishing. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/5js06pbhf28s-en> (1. maj 2016).

de Meza, David, Bernd Irlenbusch in Diane Reyniers. 2008. *Financial Capability: A Behavioural Economics Perspective*. Consumer Research 96. London: Financial Service Authority.

Dragoš, Srečo. 2015. Nova socialnost na slovenskem. V *Ponovno izumljanje socialnega: Socialna država v prožnem kapitalizmu*. Lessenich, Stephan, 185–212. Ljubljana: Založba Krtina, zbirka Krt.

Erta, Kristine, Stefan Hunt, Zanna Iscenko in Will Brambley. 2013. *Occasional Paper No.1: Applying behavioural economics at the Financial Conduct Authority*. London: Financial Conduct Authority.

Eurobarometer. 2012. Special Eurobarometer 373. *Retail services: Report*. Brussel: TNS Opinion&Social. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/policy/eb_special_373-report_en.pdf (8. maj 2016).

--- 2014. Kvalitativna študija. *Revščina in izključenost starejših državljanov EU: Zbirno poročilo – januar 2014*. Bruselj: TNS Qual. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/2011_04_01/consensus_conference_poverty_report_sl.pdf (8. maj 2016).

European Commission. 2008. *Financial services provision and prevention of financial exclusion*. Brussels.

--- 2016. *Consumer vulnerability across key markets in the European Union. Final report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/consumers/consumer_evidence/

market_studies/docs/vulnerable_consumers_approved_27_01_2016_en.pdf (8. maj 2016).

EUROSTAT. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (24. maj 2016)

Evropska komisija. 2015. *Zelena knjiga o maloprodajnih finančnih storitvah: Boljši produkti, večja izbira ter večje priložnosti za potrošnike in podjetja*. Bruselj: Evropska Komisija. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/SL/1-2015-630-SL-F1-1.PDF> (21. februar 2016).

Evropski parlament. 2007. *Resolucija Evropskega parlamenta z dne 11. julija 2007 o politiki finančnih storitev (2005–2010)*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+20070711+ITEMS+DOC+XML+V0//SL&language=SL> (28. april 2016).

Financial Conduct Authority. 2015. *Occasional Paper No.8: Consumer Vulnerability*. London: Financial Conduct Authority.

Gorišek, Ana in Marko Pahor. 2013. Hipotekarna zadolženost in z njo povezana finančna negotovost slovenskih gospodinjstev. *Prikazi in analize 1/2013*. Ljubljana: Banka Slovenije.

Habschick, Marco, Britta Seidl, Jan Evers, Doreen Klose in Yoshua Parsian. 2007. *Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27*. Hamburg: Financial Services Evers Jung Research and Consulting.

Hafner Fink, Danica. 2001. Analiza politik – akterji, modeli in načrtovanje politike skupnosti. V *Jadranje po nemirnih vodah managementa nevladnih organizacij*, ur. Dejan Jelovac, 53–61. Ljubljana: Zavod radio študent.

Hemerijck, Anton. 2011. Social policy in Europe: A productive Factor? V *European Policy Centre. Challenge Europa. Growth, well-being and social policy in Europe: trade-off or synergy?*, 11–19. Brussels: European Policy Centre.

Jenko, Gorazd. 2006. *Integracija, regulacija in nadzor finančnega sistema*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Ekonomska fakulteta.

Keeley, Brian in Patrick Love. 2010. *From Crisis to Recovery: The Causes, Course and Consequences of the Great Recession*. Paris: OECD Publishing.

Lessenich, Stephan. 2015. *Ponovno izumljanje socialnega: socialna država v prožnem kapitalizmu*. Ljubljana. Založba Krtina, zbirka Krt.

Lumpkin, Steven. 2010. *Consumer Protection and Financial Innovation: A Few Basic Propositions*. Paris: OECD Journal. Financial Market Trends Pre-publication version.

Lunn, Pete. 2013. *Regulatory Policy and Behavioural Economics*. Paris: OECD Publishing.

Mastnak, Tomaž. 2015. *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem*. Ljubljana: Založba /*cf.

Mazer, Rafe, Katharine McKee in Alexandre Fiorillo. 2014. *Applying Behavioral Insights in Consumer Protection Policy and Regulation for the Base of the Pyramid*. Washington: CGAP. Focus Note. No.95. Dostopno prek: <http://www.cgap.org/sites/default/files/Focus-Note-Applying-Behavioral-Insights-in-Consumer-Protection-Policy-Jun-2014.pdf> (29. april 2016)

OECD. 2005a. *Improving Financial Literacy. Analysis of Issues and Policies*. Paris: OECD Publishing.

--- 2005b. *Priporočilo o načelih in dobrih praksah za finančno izobraževanje in ozaveščanje*. Pariz: OECD. Dostopno prek: http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/sporocila/oecd/01_-_OECD_NACELA_osnovna_SLO.pdf (21. februar 2012).

--- 2009. *The Financial Crisis. Reform and Exit Strategies*. Paris: OECD Publishing.

--- 2010a. *Business and consumer confidence. OECD Factbook 2010*, OECD Publishing, Paris. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2010-graph281-en> (2. maj 2016).

--- 2014a. OECD/INFE *Guidelines for private and not-for-profit stakeholders in financial education*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/guidelines-private-not-for-profit-financial-education.pdf> (15. maj 2016).

--- 2014b. *PISA 2012 Results: Students and Money (Volume VI)*. Paris: OECD Publishing. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-volume-vi.htm> (21. februar 2016).

--- 2014c. *Social spending (indicator)*. Dostopno prek: <http://dx.doi.org/10.1787/7497563b-en> (2. maj 2016).

--- 2010b. *Consumer Policy Toolkit*. Paris: OECD Publishing.

Partnerski sporazum med Slovenijo in Evropsko komisijo za obdobje 2014–2020. 2014. Dostopno prek: http://www.svrk.gov.si/fileadmin/svrk.gov.si/pageuploads/Dokumenti_za_objavo_na_vstopni_strani/PS_koncna_potrjena_141028.pdf (21. februar 2016).

Rant, Vasja. 2008. Anatomija globalne finančne krize. V *Globalna finančna kriza in eko strategije podjetij: dopolnjevanje ali nasprotovanje*. Prašnikar, Janez ur. in Andreja Cirman, ur. Ljubljana: Časnik Finance. 55–68.

Resolucija o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji do leta 2010. (ReNPIO). Ur. I. RS 70/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200470&stevilka=3149> (24. maj 2016).

Resolucija o nacionalnem programu varstva potrošnikov 2006-2010 (ReNPVP) Ur. l. RS. 114/2005 Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO45> (24. maj 2016) .

Resolucija o Nacionalnem programu varstva potrošnikov 2012–2017 (ReNPVP12-17) Ur.l. 47/2012 Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO87> (24. maj 2016).

Roubini, Nouriel in Stephen Mihm. 2010. *Gospodarska kriza: napoved prihodnjih finančnih zlomov*. Ljubljana: Soleco.

Rupnik, Ksenija in Aleš S. Berk. 2009. Geneza in reševanje sedanje finančne krize. *Bančni vestnik*. 58 (1-2): 50–55. Ljubljana: Združenje bank Slovenije.

Speyer, Bernhard in Norbert Walter. 2007. *Towards a new structure for EU financial supervision*. Frankfurt am Main: Deutsche Bank Research. Dostopno prek: http://www.expedition-d.de/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD000000000214976.pdf. (24.maj 2016)

Stiglitz, Joseph. 2011. Preface. V *Exiting form the crisis: towards a model of more equitable and sustainable growth*, ur. David Cots, 9-15. Brussels: ETUI aisbl.

SURS dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb> (24. maj 2016).

Taylor, Mark. 2009. *The impact of life events on financial capability: Evidence from the BHPS*. London: Consumer Research 79. The Financial Services Authority. Dostopno prek: <http://www.fsa.gov.uk/static/pubs/consumer-research/crpr79.pdf> (21. februar 2016).

Trbanc, Martina, Andreja Černak Meglič, Polona Dremelj, Simona Smolej Jež, Tamara Narat, Nadja Kovač in Barbara Kobal Tomc. 2015. *Socialni položaj v Sloveniji 2013-2014: končno poročilo (dopolnjena verzija)*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/>

pageuploads/dokumenti__pdf/sociala/Socialni_položaj_Koncno_porocilo__dopolnjen_o-februar15_.pdf (8. maj 2016).

Vlada Republike Slovenije. 2010. *Nacionalni program finančnega izobraževanja*. 2010. Dostopno prek: <http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/sporocila/oecd/NPFI.pdf> (21.maj 2016)

--- 2012. *Prvo letno poročilo o izvedenih dejavnostih pri uresničevanju ciljev Nacionalnega programa finančnega izobraževanja o stanju na dan 31. 12. 2011 – predlog za obravnavo*. Dostopno prek: <http://vrs-3.vlada.si/MANDAT12/VLADNAGRADIVA.NSF/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d413d0ce66c7b248c12579b8003c3acc?OpenDocument> (23. februar 2016).

--- 2013. *Letno poročilo o izvedenih dejavnostih pri uresničevanju ciljev Nacionalnega programa finančnega izobraževanja o stanju na dan 31. 12. 2012 – predlog za obravnavo*. Dostopno prek: <http://vrs-3.vlada.si/MANDAT12/VLADNAGRADIVA.NSF/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d2a2d6633a1013cec1257b2f003940bb?OpenDocument> (23. februar 2016).

--- 2014. *Letno poročilo o izvedenih dejavnostih pri uresničevanju ciljev Nacionalnega programa finančnega izobraževanja po stanju na dan 31. 12. 2013 – predlog za obravnavo*. Dostopno prek: <http://vrs-3.vlada.si/MANDAT13/vladnagrada.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/e99567d780b46c21c1257c990045ae12?OpenDocument> (23. februar 2016).

--- 2015. *Letno poročilo o izvedenih dejavnostih pri uresničevanju ciljev Nacionalnega programa finančnega izobraževanja po stanju na dan 31. 12. 2014 – predlog za obravnavo*. 2015. Dostopno prek: <http://vrs-3.vlada.si/MANDAT14/VLADNAGRADIVA.NSF/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/cf0e0b63814fd19fc1257e06004be252?OpenDocument> (23. februar 2016).

--- 2016. *Letno poročilo o izvedenih dejavnostih pri uresničevanju ciljev Nacionalnega programa finančnega izobraževanja po stanju na dan 31. 12. 2015 – predlog za*

obravnava. 2016. Interno gradivo. Dostopno prek:
http://www.vlada.si/delo_vlade/gradiva_v_obravnavi/gradivo_v_obravnavi/?tx_govpa_pers_pi1%5Bsingle%5D=%2FMANDAT14%2FVLADNAGRADIVA.NSF%2F18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54%2Fb9823f98413cbe51c1257f7f0051cfd2%3FOpenDocument&cHash=0c6e8fe4f653bc95d1e9761a9570135c (14. maj 2016)

Yoong, Joane, Kata Mihaly, Sebastian Bauhoff, Lila Rabinovich in Angela Hung. 2013. *A toolkit for the evaluation of financial capability programs in low, and middle-income countries*. Financial Literacy and Education Russia Trust Fund. Washington: World Bank. Dostopno prek: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/01/18054632/toolkit-evaluation-financial-capability-programs-low-middle-income-countries> (14. maj 2016).

Zakon o varstvu potrošnikov (ZVPot). Ur. l. RS, 98/2004 – UPB, 114/2006 – ZUE, 126/2007, 86/2009, 78/2011, 38/2014 in 19/2015. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO513> (24. maj 2016).